

מפתח לטענות בעד ונגד חידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה

תוכן עניינים

- פתיחה.** מטרת המפתח | חלוקת המפתח לעשר מחלקות | מבנה הדיונים במפתח | שתי מגמות עקרוניות | המפתח לא נועד לפסוק הלכה
- א. חלות מצוות בניין בית הבחירה בזמן הזה.** 1. מקדש משמים או בידי אדם | 2. היחס בין מצוות בניין בית הבחירה והוראת נביא | 3. בניית מקדש לפני מינוי מלך והכרתת זרע עמלק | 4. בניין המקדש שלא על ידי המלך המשיח | 5. סדר אירועי הגאולה לפי סידור התפילה | 6. בניין המקדש כשאינן רוב ישראל על אדמתם | 7. בניין המקדש ללא סנהדרין | 8. צורת הר, והיחס בינה ובין צורת הר הבית בזמננו | 9. בניין המקדש – והשבועה שלא יעלו בחומה
- ב. הקרבת קרבנות כשבית המקדש חרב ויש רק מזבח.** 10. הקרבה ללא בית – רשות או חובה? | 11. הפסוק 'ולא אריח בריח ניחחכם' כמקור לכך שאין רצון בקרבנות בזמן חורבן | 12. הקרבה ללא בית והצורך להקריב מול דלתות ההיכל | 13. לשון 'הלכתא למשיחא' | 14. הקרבה ללא בית בקרבן פסח | 15. הקרבת קרבנות בסמוך לשיקוצי הגויים | 16. אזכורי המקדש כמקום הקרבת הקרבנות | 17. מקורות בחז"ל על כך שאחר החורבן אי אפשר להקריב קרבנות | 18. שבועה של הקב"ה השוללת הקרבת קרבנות בזמן גלות | 19. התגמדות מקום המקדש והמזבח
- ג. זיהוי מקום המקדש והמזבח.** 20. זיהוי מקום העזרה וצפון העזרה | 21. מקום המזבח המדויק | 22. יסוד המזבח בחלק בנימין | 23. מזבח שיש תחתיו מנהרות
- ד. קדושת ירושלים והמקדש בזמן הזה.** 24. קדושת מקום המקדש בזמננו | 25. גגין ועליות | 26. קדושת ירושלים כשרוב תושביה גויים | 27. עד היכן קדושת העיר
- ה. בניית המקדש וכליו.** 28. הכל בכתב | 29. בנייה בטומאה | 30. בניית המזבח מאבנים חלקות ללא הנפת ברזל | 31. בניית המזבח שלא על ידי כל ישראל | 32. שיעור מקום המערכה שעל המזבח | 33. מהות ה'תפוח' שעל המזבח | 34. עיכוב מעלה עשן את הקרבת הקטורת, ועיכוב כלי המקדש זה את זה | 35. אובדן הרצפה שהייתה בתקופת הבית וצורך לקדש את הרצפה החדשה
- ו. שותפות הציבור בעבודת המקדש.** 36. גביית מחצית השקל כשאי אפשר לגבות מכל ישראל | 37. גביית מחצית השקל שלא בזמן הבית | 38. עמידת שלוחי הציבור ליד קרבן התמיד

לקראת מקדש | מפתח לטענות בעד ונגד חידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה

- ז. **עבודת המקדש בטומאה**. 39. הקרבת קרבנות ציבור בטומאת מת | 40. דחיית שבת לצורך הקרבת קרבנות ציבור בטומאה | 41. חנוכת המזבח בטומאה | 42. חשש לטומאת קרי בהטלת מים | 43. רוב זבים בפסח | 44. חשש לזיבה וצורך במים חיים ובטהרת מחוסרי כיפורים | 45. החיוב בהקרבת קרבנות המועדים הבאים על טומאת מקדש וקדשיו כשהציבור טמאי מתים | 46. יכולת היטהרות טמא מת מטומאת קרי
- ח. **כהנים ולויים**. 47. עבודת כהני חזקה במקדש | 48. שירת לוויי חזקה במקדש | 49. מינוי כהן גדול ללא מלך וסנהדרין | 50. חנוכת הכהן במנחת חביתין בטומאה | 51. כשרות כהן הזקוק למשקפיים
- ט. **בגדי כהונה**. פתיחה | 52. תכלת באבנט של כהן הדיוט ובבגדי כהן גדול | 53. ארגמן באבנט של כהן הדיוט ובבגדי כהן גדול | 54. תולעת שני באבנט של כהן הדיוט ובבגדי כהן גדול | 55. חסרון השמיר | 56. מניין הנקבים בציץ | 57. מקום הנחת הציץ | 58. זיהוי אבני החושן | 59. צורת המעיל | 60. איסור כלאים בלבישת בגדי כהונה אם אין חובה להקריב
- י. **מומי בהמה**. 61. חוסר בקיאותנו במומים

פתיחה

מטרת המפתח

מזה כמאתיים שנה, מתקיים דיון מתמשך בשאלת התנאים הנדרשים לחידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה. במבט ראשוני, נדמה כי שאלה אחת היא העומדת על הפרק – שאלת היכולת לחדש את עבודת הקרבנות בזמן הזה, לפני ביאת המשיח. ואולם, מבט מעמיק יותר מגלה כי שאלת-על זו טומנת בחובה לפחות כשישים שאלות משנה. יש חשיבות רבה לעיסוק בשאלות אלו ולבירורן – בין לשיטת הסוברים שניתן לחדש את עבודת הקרבנות בזמן הזה, בין לשיטת הסוברים שאין אפשרות כזו, ובין לאלה שעדיין לא גיבשו דעה בסוגיה.

במפתח דלקמן, נעשה ניסיון לחשוף ולהגדיר את שאלות המשנה הללו, ולציין באופן מקיף אך תמציתי את המקורות העוסקים בהן – לתועלת לומדי התורה, הן במובן של התמצאות כללית בסוגיות, הן כהכנה לעיון בהן. השתדלתי לראות בעצמי את כל המקורות שהוזכרו במפתח, ובמידה והדבר

לא עלה בידי – לציין זאת במפורש. עם זאת, ייתכן שמעט מקורות צוינו על סמך הפניות שראיתי, מבלי שראיתים בעצמי. חלק מהספרים דלקמן אינם מצויים כל כך, ואף לא במאגרי המידע המוכרים. רובם מצויים תחת ידי, בגרסה מודפסת או בקובץ, ואשמח להעבירם או לצלם חלקים מהם לכל מאן דבעי.

חלוקת המפתח לעשר מחלקות

המפתח חולק לעשר מחלקות, כדי להקל על ההתמצאות בו: (א) חלות מצוות בניין בית הבחירה בזמן הזה. (ב) הקרבת קרבנות כשבית המקדש חרב ויש רק מזבח. (ג) זיהוי מקום המקדש והמזבח. (ד) קדושת ירושלים והמקדש בזמן הזה. (ה) בניית המקדש וכליו. (ו) שותפות הציבור בעבודת המקדש. (ז) עבודת המקדש בטומאה. (ח) כהנים ולויים. (ט) בגדי כהונה.¹ (י) מומי בהמה.

בסוף הספר (עמי תקה-תקיג), צורפה רשימה של החיבורים המרכזיים העוסקים בסוגיות אלו. על החיבורים שבנספח, השתדלתי לעבור בשלימותם (לפחות בקריאה מרפרפת) ולמפתח אותם כאן, לצד מקורות נוספים שמופתחו.

מבנה הדיונים במפתח

מבנה הדיונים במפתח: תחילה הובאה הטענה המפקקת באפשרות ההקרבה בזמן הזה, ובשורה אחריה, בכתב מוזח שמאלה – הובא המענה שענו לה. במידה והדיון המשיך, הובאו שלבי הדיון הנוספים, כאשר בכל שלב, הכתב מוזח שמאלה מעט יותר מאשר בשלב הקודם. אם בשלב מסוים של הדיון נטענו כמה טענות על ידי אחד הצדדים (כגון שתי תשובות לפקפוק אחד), הן קיבלו מספור פנימי. לכל טענה, הוקדמה כותרת קצרה בכתב מודגש.

1. הערת הרב אביגדר נבנצל שליט"א: 'מה עם מומי הקרבנות'. עכ"ל. ונראה שכוונתו לחוסר בקיאותנו בדיני מומים, עניין המובא בטור ובשו"ע (יו"ד סי' שט). שוב ראיתי שהרב נבנצל כבר עמד על כך במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים (עמ' 61 סעיף ד). בעקבות הערה זו, הוספתי את סעיף 61 לקמן (עמי תפד-תפה), שלא הופיע בגרסה שהוגשה לרב נבנצל.

בהערות שוליים צוינו המקורות המרכזיים, ולא בהכרח כל המקורות שדנו בסוגיה. פעמים רבות, במקורות שצוינו הובאו ונידונו מקורות חשובים נוספים, ואז לא הוספתי פירוט, אלא הסתפקתי בהפניה למקורות המאוחרים, כדי שלא להאריך את המפתח בתוכן שכבר רוכז במקום אחר. לעיתים מצאתי לנכון לפרט ולהאריך בציון המקורות, במיוחד כאשר נקרו בדרכי מקורות שאינם ידועים כל כך, או מקורות שיש להם חשיבות מיוחדת; ולעיתים ראיתי שנושא מסוים נידון בחיבורים רבים בסגנון דומה, וציינתי רק לעיקריים שבהם ולא לכולם.

לרוב, הטענות נכתבו בלשון ודאית, אף כשמדובר בטענות שאינן מוסכמות, וזאת משום שמדובר במפתח שבא למנות את הטענות ולא לקבוע מה לקרב ומה לרחק, מה מוסכם ומה לא, ולכן לא מצאתי טעם לחזור שוב ושוב על לשונות 'יש אומרים' וכדומה.²

2. מכלל הדיונים, ניתן להצביע על שתי מגמות עקרוניות שונות, המופיעות שתיהן בדברי חלק מהפוסקים: מגמה אחת, המתנה את חידוש העבודה בכך שהכל יהיה ברור ונהיר, ללא ספקות ומחלוקות; ומגמה שנייה, שלפיה הנחת המוצא היא שניתן לחדש את העבודה, הואיל וכך ציווה ה', והספקות והמחלוקות יבואו על פתרונם בדרך כלשהי. פעמים רבות, המגמה הראשונה עומדת ביסוד שיטת מתנגדי חידוש העבודה בזמן הזה, והמגמה השנייה עומדת ביסוד שיטת המצדדים. עם זאת, במפתח לא ניתן ביטוי מפורש למגמות אלו, שהרי מטרת המפתח היא לפרט את הטענות עצמן, ולא לנתח אותן. יודגש כי אין הכוונה לטעון שכל או רוב הדיונים שייכים למגמות אלו, אלא רק להעלות את הנקודה בקצרה.

עניין כללי נוסף שעולה מכלל הדיונים, ועשוי להשליך על כמה מהם, הוא מחלוקת היסטורית בשאלה האם הקריבו קרבנות לאחר חורבן בית שני: מהר"ץ חיות (קונטרס עבודת המקדש [=סי' עו בשו"ת מוהר"ץ חיות]) האריך להוכיח שהקריבו, ואילו העבודה תמה (דף א ע"א - ג ע"ד; יט ע"ד - כ כ"א; עב ע"א; פד ע"א-ע"ג; קיג ע"א-ע"ד; קטז ע"ג - קכו ע"ב) האריך להוכיח שלא הקריבו.

ויעוין עוד בדברי הרב בלייך (המעין ט, ג עמ' 3 הערות 6-7), שדן במקורות מספרי העמים השייכים למחלוקת זו, ובמה שהעיר על דבריו יוחנן כהן-ישר (שם ט, ד עמ' 56-57); וכן יעוין עוד במזוזות ביתך (לאנדא; דף י ע"א - יב ע"א), בקדושת הר (עמ' ח-כה), בשערי היכל (פסחים, מבוא ב), ובספר הבית (סגל; עמ' 169-181).

המפתח לא נועד לפסוק הלכה

יש להדגיש שהמפתח לא נועד לפסוק הלכה, ואף לא להציע הצעה כלשהי לפסיקת הלכה. מטרת המפתח היא רק רישום ומיפוי של הדעות והסברות השונות, ובשום אופן לא הכרעה והעדפה של דעה אחת על חברתה. לפיכך, אין להסיק מאזכורה או אי-אזכורה של דעה כלשהי במפתח, על משקלה ההלכתי או התקבלותה להלכה. גם לשונות כמו סתם ויש אומרים וכדומה, אינן באות כלל ללמד על העדפה וחשיבות של דעה מסוימת. זאת ועוד: במפתח נכללו כל הטענות שמצאתי, ובכללן אף טענות קלושות, ואין להסיק מאזכורן במפתח שיש לחשוש להן, או שניתן לצרפן לספק, וכדומה. המפתח אף לוקה באי-אבחנה בין פוסקים מרכזיים ומקובלים ובין מחברים פחותים, שהרי כולם מוזכרים ללא שום דירוג ואבחנה. גם מספר הפוסקים העומדים בכל סיעה אינו יכול להילמד מהמפתח, שכן פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה. כללו של דבר: המפתח כשמו כן הוא, לא בא אלא לסייע ללומדי התורה להגיע אל מבוקשם.

יתירה מזו: טבעו של מפתח שכזה, שהוא פחות מדויק ממאמר רגיל, שהרי כתיבתו לא התבססה על לימוד יסודי של כל אחת מהסוגיות, אלא על סמך קריאה בעלמא. בנוסף, פעמים רבות צוין יותר ממקור אחד לטענה מסוימת, ולא מן הנמנע שהשוואת המקורות תגלה שאין כוונתם לאותה טענה בדיוק, וממילא לא היה צידוק לכוללם יחד כטוענים את אותה טענה בדיוק. בנוסף, לא כל טענה באה לשלול את אפשרות ההקרבה: יש טענות שרק מורידות את ההקרבה מחיוב לרשות, או מכלל הקרבנות לחלק מהקרבנות, וכדומה. בנוסף, פעמים רבות צוינו במפתח טענות שבמקורן לא נטענו בהקשר של היתכנות חידוש העבודה, אלא בהקשר המצומצם של הנושא הנידון, ושיוכן לנידון של חידוש העבודה נעשה לראשונה על ידי במפתח זה. גם שינויים במציאות שחלו בדורות האחרונים עשויים לגרום לטענות מסוימות להיות לא מדויקות או לא מעודכנות. לאור כל זאת, מומלץ לפתוח את הדברים במקורם, ולא לסמוך על המפתח.

לסיום, אעיר שמתוך העבודה התרשמתי שיש עוד סוגיות נוספות המצריכות דיון ויכולות להיכלל במפתח, אך בשלב זה הצטמצמתי רק לסוגיות שהועלו במפורש על ידי המחברים השונים.

אני מאמין, ומקווה ומתפלל, שהמפתח יסייע לעיסוק בתחום, ויגביר חיילים לתורה.

א. חלות מצוות בניין בית הבחירה בזמן הזה

1. מקדש משמים או בידי אדם

המקדש השלישי ייבנה בידי שמים. המקדש השלישי ייבנה בידי שמים, וממילא איננו מחויבים לבנותו.³

(א) מחלוקת מדרשים. ממדרשים אחרים נראה שהמקדש ייבנה בידי אדם.⁴
(ב) הרמב"ם כתב הלכות לבונים. הרמב"ם כתב את הלכות הבנייה, ומוכח שסבר שהבנייה מוטלת עלינו למעשה.⁵

3. האפשרות שהמקדש השלישי ייבנה בידי שמים, נזכרה במדרשים (פסיקתא רבתי פסקא כח סד"ה זו, ועוד) ובגאונים (אוצה"ג סוכה עמ' 74), וכן ברש"י (סוכה מא, א ד"ה אי נמיל ותוסי (שבועות טו, ב ד"ה אין) ובראשונים נוספים. דומני שהראשונים שגזרו מכך את המסקנה שאיננו מחויבים בבניין הבית, הם המתכתבים עם הרב קלישר: הרב נתן אדלר מלונדון (הובא בדרישת ציון עמ' 122) והרב חיים מרדכי זילברמן (הובא בדרישת ציון עמ' 144). וכן כתב בשו"ת מאמר מרדכי (אליהו; כרך ג' קדושת אי"י סי' ד), ובין היתר הביא מקורות לכך מהזוהר (ויעוין במה שהביא מהזוהר בהררי בשדה על מקדש מלך פ"א הערה 1).

4. מקדש מלך (טור מלכה פ"א אות א ד"ה וידידי הגר"י פערלא הביא) בשם הגר"י פערלא, הרב ישראל אריאל (צפיה ד עמ' 82-84). ויעוין עוד בספר וצבי עדיו (עמ' נ-נא), שמנה פוסקים רבים שסבורים שהמקדש ייבנה (או עכ"פ ייתכן שייבנה) בידי אדם.

5. דברי יציב (ח"י"מ פז, ח) בדעת הדברי חיים, סידור המקדש (א, עמ' 3; וכ"כ בצפיה ד עמ' 85). כעין זה כתב בדעת הרמב"ם הביצחק יקרא (נבנצל; חידושי הש"ס, סי' מ ד"ה והנה ידוע).

- (ג) שלילת החיוב במצווה, סותרת לנצחיות התורה. שלילת החיוב במצוות בניין הבית מוקשית מהעיקרון שהתורה לא תהא מוחלפת.⁶
- (ד) עשייה לשמה מתקיימת רק בידי אדם. בבניין בידי שמים לא מתקיימת עשייה לשמה.⁷
- ניתן להגביה לשמה. מקדש שנבנה בידי שמים, ניתן להגביהו לשמה ובכך להחיל על כולו דין עשייה לשמה.⁸
- (ה) הבנייה בידי שמים היא אפשרות ולא הכרח. המקורות על מקדש משמים רק מאפשרים ומכשירים מצב כזה, ולא שוללים בניין בידי אדם, ולכן אין בהם כדי להפקיע מהחיוב המוטל עלינו לבנות את המקדש.⁹
- (ו) מקדש בידי שמים, מזבח בידי אדם. אף אם המקדש ייבנה בידי שמים, מכל מקום המזבח יכול להיבנות בידי אדם, ולכן מחובתנו לבנותו.¹⁰
- (ז) בידי אדם – כתבנית בית שני, בידי שמים – כנבואת יחזקאל. המקדש ייבנה בידי אדם כתבנית בית שני, ותבנית המקדש שראה יחזקאל תרד משמים.¹¹

-
6. דרישת ציון (עמ' 141, 264); סידור המקדש (א, עמ' 173-178; וכ"כ בצפיה ד עמ' 89); הרב יוסף יחיאל אלבוים (על הבאת קרבנות בזמן הזה, המעין כו, ג [ניסח תשמ"ו] עמ' 62). וכעיי"ז כתב בתורת הבית (ח"ג, ב, ב).
7. במקדש דוד (קדשים א, א ד"ה והנה בההיא) כתב כן בנוגע למזבח; ויעוין עוד בהררי בשדה (פ"א הערה 5) שהאריך בזה. כעין זה כתב הרב ישראל אריאל (צפיה ד עמ' 89-90, יעו"ש שנקט שיש דין של עשייה בידי אדם, לא רק כהכשר לדין לשמה אלא כעניין עצמאי. ועוד דן בהמשך דבריו שם, משום סמיכה על הנס, ומשום לא תנסו את ה' אלקיכם, יעו"ש).
8. הרב יעקב דוד אילן (הערות לשיטה מקובצת על מסכת תמיד [תשמ"ב], עמ' 32 הערה 49). בנוגע לעצם היתכנות הגבהת המקדש, יעוין לעיל (סי' ב).
9. אם הבנים שמחה (מהד' קרן ראם תשע"ג; עמ' 293), דברי יציב (חוי"מ פז, ו; ויעו"ש עוד שהאריך באפשרויות רבות בזה), טעמא דקרא (ישעיה פרק מ [הפטר נחמו], עמ' רעט במהד' תשס"ח; ונקט שאם נזכה נבנה, ואם לא נזכה ייבנה בידי שמים), ביצחק יקרא (נבנצל; חידושי הש"ס, סי' מ ד"ה והנה ידוע), תורת המועדים (עמ' 507), הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 481-482).
10. דרישת ציון (עמ' 122-126, ושוב בעמ' 145 ד"ה חדא). ולשיטתו, את המזבח מותר לבנות בלילה, ויעוין במה שהוסיף וכתב בזה שם (עמ' 159).

- (ח) הבנייה בידי שמים – סיוע לבנייה האנושית. כוונת המדרש לומר שהקב"ה יסייע לבנות בדרך נס.¹²
- (ט) הבנייה בידי שמים – רוחנית. משמעות הבנייה בידי שמים אינה במובן הפיזי והגשמי, אלא במובן של השראת שכינה רוחנית.¹³

2. היחס בין מצוות בניין בית הבחירה והוראת נביא

אין לבנות מקדש ללא הוראת נביא. מצוות בניין בית הבחירה תלויה בהוראת נביא, ובלעדיה אין לקיימה או שאין חיוב לקיימה.¹⁴

11. אם הבנים שמחה (מהג' קרן ראם תשע"ג; עמ' 292) בשם האדמו"ר מראדזין, ביצחק יקרא (נבנצל; חידושי הש"ס, סי' מ ד"ה וכוונתו), יעו"ש שהעלה אפשרויות נוספות.
12. תפארת ישראל (בהקדמתו למסכת מידות) בדעת הרמב"ם (הובא במקדש מלך, טור מלכה פ"א אות א ד"ה ובתפארת), ויעו"ש עוד.
13. יעוין בדרישת ציון (עמ' 145 ד"ה וכן) ובאם הבנים שמחה (מהד' קרן ראם תשע"ג; עמ' 291-284; ובעמ' 285 הביא כן בשם הרב יצחק וייס הי"ד, בעל שו"ת שיח יצחק); ובעיר הקודש והמקדש (ה, עמ' ה-יא) האריך בזה, ובסוף דבריו כתב שהתחלת הבניין תהיה בידי אדם, בדומה למשכן.
- לעיון נוסף בסוגיה זו, יעוין עוד בהרחבה רבה בספר הבית והעליה (עמ' 60-71), בספר הלי' בית הבחירה לרמב"ם עם חידושים וביאורים (לרמ"מ שניאורסון, האדמו"ר מליובאוויטש; סי' יט), במאמר הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 34-35), בשו"ת משנה הלכות (זו, קצו), במאמר הרב יהודה דוד בלייך (תורה שבעל פה כב, עמ' קפד-קצ), בספר תורת הבית (ח"א פ"א-פ"ב; ח"ב פ"ה), במאמר הרב יאיר רוזנפלד (מעלין בקודש יז עמ' 23-45), במאמר הרב מנחם מקובר (בחיבורו ובאת שמה, עמ' כט-נב) ובמאמר הרב שמואל אריאל (בקובץ עד אמצא מקום, עמ' 121-148).
14. חת"ס (ניו"ד, רלו [ויעוין גם או"ח, רח]) להבנת ההררי בשדה (על מקדש מלך; פ"ה הערה 6 [ויעוין לקמן הערה 21, שיש חולקים]), בנין ציון (סי' א ד"ה הנני וד"ה עוד כתב) בשם ר"ד מקרלין, טהרת הקדש (לעווין; עמ' 95). ויעוין עוד בדרישת ציון (עמ' 135; ובמקבילה בשו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, כב), פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים, משפט כהן (סי' צב; ועוד הרחיב בבירור דעת הראי"ה בזה הרב גוטל, מעלין בקודש טז עמ' 95-113).
- בנוגע ליחסו של הראי"ה לחידוש העבודה בזה"ז בכלל, יעוין עוד בעת לחננה עמ' 32-33; במאמרו של הרב אליצור סגל: דעת הראי"ה קוק על בנין ביהמ"ק בימינו, תחומין יא עמ' 532-546; ובקונטרס המקדש אורו של עולם), ציץ אליעזר (י, ה ד"ה ובנוגע לבנין וד"ה לכן אין

- (א) קושי במציאת המקור לטענה זו. לכאורה לא מצאנו בתנ"ך, בחז"ל ובראשונים, מקור לכך שבניין בית שני הותנה ונתלה בהוראת נביא.¹⁵
- (ב) מהניסיון לבנות בימי ר' יהושע, מוכח שאין הנביא מעכב. מהניסיון לבנות מקדש בימי התנא ר' יהושע,¹⁶ מוכח שהדבר אינו תלוי בנביא.¹⁷
- (ג) מעולי בבל מוכח שאין צורך בנביא. משאלת הגמרא כיצד ידעו עולי בבל את מקום המזבח, עולה שההנחה הייתה שאין צורך בנביא.¹⁸
- (ד) את בניין בית שני היה צריך להתחיל ללא נביא. בדברי הרד"ק¹⁹ מפורש שאת בניין בית שני היה צריך להתחיל ללא הוראת נביא, ודברי חגי הנביא הם תוכחה על שלא החלו בבניית הבית.²⁰
- (ה) הנביא אינו לעיקר המצווה, אלא לפרטים שעבורם יש הכרח בנבואה. המצווה חלה גם ללא הוראת נביא, והצורך בנביא נאמר דווקא לעניינים

- בדעתו, מועדים וזמנים (ד, שנה עמ' רכה ד"ה אמנם נראה). ויעוין עוד בקרנות המזבח (עמ' יז), שעסק בראיה מהשטמ"ק לצורך בנביא, והשיב עליה. הרב בלייך (המעין ט, ג עמ' 6) כתב שגם הדרישת ציון מודה שאין לבנות ללא נביא, משום שנאמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל; ולא ציין למקור בדרישת ציון, ולכאורה דבריו אינם מוכרחים.
15. יעוין לקמן (עמ' תל הערה 60). עוד העירני ר' אסף גמליאל הי"ו: 'יותר מזה – בחגי (פ"א) משמע שהוא מוכיח אותם על זה שלא בנועד עכשיו. לכאורה זה מוכיח שלא צריך לחכות לנביא.'
16. בראשית רבה (סד, י).
17. משמעות דברי הגר"ז"נ גולדברג (הכנוס לעיון בהלכות הקודש והמקדש י-יא עמ' 134). במחזור המקדש לפסח (עמ' 124), כתב כן בנוגע למזבח, ונראה שלשיטתו יש לומר כן גם בנוגע למקדש כולו, שהרי בימי ר' יהושע היה ניסיון לבנות את המקדש כולו, ולא רק את המזבח.
18. תורת הבית (ח"ב ד, ז, ב), ויעוין שם (אות ג) שהוכיח כן גם משיחת דוד ונתן הנביא, ויעוין עוד בדבריו במקום נוסף (שם יד, כ).
19. חגי (א, ב).
20. 'והיה להם לדעת כי לא לחנם העלה האל מהגולה. ואע"פ שלא אמר להם הנביא עדיין, היה להם להחל מעצמם ולהתעורר על הדבר; כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה, כמו שכתוב: 'זרעתם הרבה' וגו', והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נושאים בבנין הבית'. ויעוין עוד לקמן (עמ' תל הערות 60-62).

מסוימים, כמו איתור מקום המזבח בעת בנייתו לראשונה או כשלא נודע מקומו.²¹

3. בניית מקדש לפני מינוי מלך והכרתת זרע עמלק

אין לבנות מקדש לפני מינוי מלך והכרתת זרע עמלק. בגמרא הוזכרה מצוות בניין בית המקדש כאחת משלוש מצוות שנצטוו ישראל: מינוי מלך, הכרתת זרעו של עמלק, ובניין בית הבחירה. מינוי מלך והכרתת זרעו של עמלק הן מצוות שקיומן מעכב את מצוות בניין בית הבחירה, או עכ"פ את החיוב בה.²²

(א) הסדר אינו מעכב. הסדר אינו מעכב.²³

21. נטיית המנחת חינוך (צה, א ד"ה והנה מכליל), עיר הקודש והמקדש (ה, עמ"ד ד"ה אכן), בעל הכלי חמדה (במכתבו שנדפס במקדש מלך, טור מלכה פ"ה הערה ג [ויעוין בהררי בשדה שם הערה 6], וכן בספר הצבי ישראל [פראנק] עמ"ד קלד), הגרז"י גולדברג (הכנוס לעיון בהלכות הקודש והמקדש י-יא עמ"ד 134 ד"ה וההסבר) בדעת הרמב"ם, הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ"ד 490-492), עת לחננה (עמ"ד 56-77; ויעו"ש גם בבירור דעת החת"ס והראי"ה ועוד גדולים שהצריכו נביא, שנקט בדעתם שאין זה לעצם הבניין אלא לשינויים בצורת הבית וכדומה; וקדמו בזה בדעת החת"ס בתורת הבית ח"ב ג, יא, ב; ד, ט, ב-ג), וכ"כ בקונטרס לכשרות בית מקדש תחת הקרקע (עמ"ד 8, והוכיח זאת בין היתר מכך שבגמרא ובראשונים אין מקור לצורך בנביא כתנאי לבניין הבית), וכע"ז כתב בקדושת הר (עמ"ד קנח-קסב). ויעוין להלן (עמ"ד תמד-תמז) בנוגע לאפשרות איתור מקום המזבח בימינו. ויעוין עוד בספר מנורת זהב טהור (עמ"ד 51) ובשערי היכל (זבחים א, עמ"ד תקיא-תקיב). לדיונים ומקורות נוספים בשאלת היחס בין בניין המקדש להוראת נביא, יעוין בספר המקדש והנבואה.

22. פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים (ד"ה אבאר; אמנם בעת לחננה עמ"ד 29-30 כתב שדבריו אינם לעיכובא גם לשיטתו; ומה שהביא העת לחננה בעמ"ד 29 בשם הדרישת ציון וירושלים, הוא מההקדמה שלפני הפתיחה לקונטרס), משמעות האמור בשיחות הרצי"ה (ארץ ישראל, עמ"ד 166), קונטרס הר קדשי (בניזרי; עמ"ד 165, 169-170). וכ"כ במשנה הלכות (יא, ב) בדעת היראים (סי' תלה), בנוגע ליחס בין מינוי מלך לבניין בית הבחירה (ולא הזכיר את הכרתת זרע עמלק), וכ"כ הרב איתמר ורהפטיג (תחומין ח עמ"ד 500) בדעת הרמב"ם. ויעוין עוד באנציקלופדיה תלמודית (ערך ימות המשיח, הערה 125).

23. עיר הקודש והמקדש (ה, עמ"ד ד), ביצחק יקרא (נבנצל; חידושי הש"ס, סי' מ ד"ה ובגמ'; ויעו"ש שהוכיח זאת בין היתר מבית שני), תורת הבית (ח"ב ד, ח), עת לחננה (עמ"ד 23-24; והוכיח זאת בין היתר מכך שבית ראשון נבנה על ידי שלמה לפני שהוכרת זרעו של עמלק,

(ב) הוכחה מבית שני שמלך אינו מעכב. מבית שני מוכח שמלך אינו מעכב את בניין הבית.²⁴ לכאורה יש להוסיף, שמבית ראשון מוכח שהכרתת זרעו של עמלק אינה מעכבת את בניין הבית, וממילא יש להסיק מכך שהסדר כולו אינו מעכב.²⁵

(ג) מקור בירושלמי לקדימות המקדש למלך. בירושלמי²⁶ נאמר שבניין בית המקדש קודם למלכות דוד, ומשמע שלא ייבנה על ידי מלך.²⁷

ש אם לא כן לא היה המן עומד עלינו ללותנו). ויעוין עוד בדברי הרב שלמה מונק (תורת הקרבנות עה [שבט תשפ"ב] עמ' 9), שכתב שאין צורך בהכרתה גמורה של עמלק אלא די במנוחה ממנו.

שוב כתב לי הרב עזריה אריאל שליט"א: 'לענין הפשטות שלא רק שאינו מעכב, אלא שגם אינו בגדר 'סדרי' לכתחילה. מכיוון שג' מצוות נצטוו בעוברם את הירדן, וכולן דורשות מאמץ לאומי מקיף (גם מינוי מלך זה לא רק איזה טקס אלא תהליך של הבשלה), צריך לקבוע איפה להשקיע תחילה. כמו אדם שבא לביהכ"נ ואומרים לו להתעטף בטלית ואח"כ להניח תפילין, שזה לא עניין של 'סדר', אלא שמכיוון שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות כאחת, צריך להגדיר סדרי עדיפות. וראיה לכך משאלת הגמרא 'איני יודע איזה מהן תחילה', עוד לפני שהביאה פסוקים.'

24. קרנות המזבח (עמ' סו), הרב אביגדר נבנצל (ביצחק יקרא, חדישוי הש"ס סי' מ; וכ"כ בהערותו שנדפסה בשו"ת מבשן אשיב [ון-דייק] ח"א עמ' 566), הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 446).

25. לא מצאתי למי שכתב כן. ויעוין במה שכתב הרב אלטר אלעזר רוקח במכתב ברכה לספר תורת הבית (נדפס בסוף ח"ב) על פי דברי זקנו המעשה רוקח, שלעתיד לבוא הקב"ה עצמו יכרית את עמלק. ויעוין עוד בדברי המעשה רוקח בתורת הבית (ח"א א, ב, ט).

26. מעשר שני (ה, ב). ויעוין בתורה תמימה (דברים לב, הערה נו) בביאור דרשת הירושלמי. ובהקדמה לקונטרס דרישת ציון וירושלים כתב שהירושלמי לא בא להכריח תרחיש זה, אלא רק לומר שהוא אפשרי. ועוד כתב להגיה ולגרוס 'ירושלים' במקום 'בית המקדש', אך הדוחק שבהגהה זו ניכר: ראשית, אין לה סמך בעדי הנוסח של הירושלמי. שנית, המקדש מוזכר לא רק בירושלמי אלא כבר במשנה שאותה מפרש הירושלמי. שלישית, מעשר שני אינו נאכל אלא בזמן הבית, ואין די בבניין ירושלים לעניין זה (מכות יט, ב; רמב"ם הל' מעשר שני ב, א; ועוד). וכבר הקשה על הגהה זו בקרנות המזבח (עמ' סז). ויעוין עוד באבני הלבנון (עמ' ב) ובקרנות המזבח (עמ' יג), שהביאו מקורות נוספים מחז"ל ומהראשונים, שמסכימים לדברי הירושלמי.

27. עת לחננה (עמ' 30-34).

(ג.א) **הבבלי חולק על הירושלמי**. הבבלי חולק על הירושלמי, וסבור שמלך קודם למקדש.²⁸

(ג.ב) **כוונת הירושלמי שהמלכות קודמת למקדש**. כוונת הירושלמי הפוכה – מלכות בית דוד קודמת לבניין בית המקדש.²⁹

קושי בהבנה שהירושלמי הקדים מלכות למקדש. הבנה זו מוקשית.³⁰

(ג.ג) **המקדש קודם למלכות דוד אך לא למשיח בן יוסף**. הירושלמי דייק לומר שהבניין קודם למלכות בית דוד, משום שהבניין יתרחש בימי משיח בן יוסף.³¹

אנחנו כבר בתקופת משיח בן יוסף. משיח בן יוסף אינו אדם מסוים, או עכ"פ אינו רק אדם מסוים, אלא תהליך כללי, ואנחנו כבר בתוככי תהליך זה.³²

(ג.ד) **המקדש קודם להתבססות המלכות ולא לעצם הופעתה**. הירושלמי דייק לומר שהבניין קודם למלכות בית דוד, משום שהוא קודם רק להתבססות המלכות, ולא לעצם ביאת המשיח.³³

(ד) **הסדר נאמר לשעתו ולא לדורות**. סדר זה לא נאמר לדורות, אלא רק לשעתו.³⁴

28. עבודה תמה (סה ע"א).

29. ציץ אליעזר (י, א, מו) בשם הר"ש סירליאו.

30. הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 483).

31. עבודה תמה (סד ע"ד), ויעוין עוד בתורת המועדים (עמ' 325) שהעלה אפשרות זו על פי דברי רס"ג, אך הוסיף שהמושג משיח בן יוסף לא נזכר כלל ברמב"ם.

32. קול התור (פרק א, ועוד. לדיון על מהימנות הספר כמייצג את דעת הגר"א, ראו: יוסף אביב"י, קול התור – דור אחר דור, מכילתא א (תש"פ) עמ' 159-336), מאמרי הראיה (עמ' 94; ויעוין עוד בדברי הראי"ה באורות ישראל ו, ו), הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 485 הערה 3).

33. עבודה תמה (סה ע"ב).

34. עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' ד), וכעין זה כתב הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 445). ויעוין עוד בעת לחננה (עמ' 23), שכתב שבדעת הרמב"ם אין לומר כן. אמנם העירני הרב אריאל דוד שליטי"א: 'במורה הנבוכים (ג, מה), משמע שקדימות העמדת מלך לבניין המקדש היא רק בתחילה ולא לדורות (כדי שלא יבקש כל שבט שיהא זה בנחלתו ויכבוש אותו, ויהיה שם מן המחלוקת והקטטה כמו שאירע בדרישת הכהונה, ולפיכך בא הצווי שלא יבנה בית הבחירה כי אם אחר הקמת מלך, כדי שתהא ההחלטה ביד אחד ויסתלקו הקטטות)'. ועוד

(ה) הסדר לא הובא בראשונים. השמטת הסדר בהלכות בית הבחירה לרמב"ם מלמדת שאין הוא מעכב.³⁵ כך עולה גם מדברי ראשונים נוספים.³⁶
(ו) יש צורך בשלטון. יש צורך בשלטון, ומלך אינו בדווקא.³⁷

4. בניין המקדש שלא על ידי המלך המשיח

המצווה מוטלת רק על המשיח ולא עלינו. מצוות בניין בית המקדש מוטלת דווקא על המלך המשיח, שכן הרמב"ם³⁸ כתב שהוא זה שיבנה את בית המקדש.³⁹

(א) דברי הרמב"ם אינם מוסכמים. דברי הרמב"ם אינם מוסכמים, בין היתר משום שבירושלמי נאמר שבניין בית המקדש קודם למלכות דוד.⁴⁰

העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א: 'לשון' בכניסתם לארץ' מפורשת בכל המקומות בחז"ל שבהם נזכרות שלוש המצוות. וכוונתו לגמרא (סנהדרין כ, ב) ולמדרשים (דברים רבה ה, י; פסיקתא דרב כהנא ג, יד; שם, יב; תנחומא כי תצא, יז; מדרש אגדה דברים יז, יד; פסיקתא זוטרותא דברים דף יט ע"א; ובכמה מקומות בילקוט שמעוני). ויעוין עוד בתורת הבית (ח"ג ג, ט) שקישר בין מלך לעמלק, ובין בבלול האומות לביטול הסדר של שלוש המצוות.

35. הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 445).

36. הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 488-489).

37. הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 488) בדעת הרמב"ן.

38. הלי מלכים (יא, א-ד).

39. בנין ציון (סי' א ד"ה ועתה), אגרות קודש אדמו"ר הרש"ב מחב"ד (ח"א סי' קל, עמ' שח ואילך). ויעוין עוד בהקדמה לקונטרס דרישת ציון וירושלים, שכתב שבהמ"ק אינו יכול להיבנות ללא מלך, וצ"ע אם כוונתו לאי-יכולת הלכתית או מעשית, יעו"ש.

40. יעוין בספר נשמה של שבת (רענן; עמ' 247-249). ויעוין עוד במשך חכמה (שמות יב, א) ובתורת הבית (ח"ג ג, ז), שלא ראו סתירה בין הירושלמי לרמב"ם, ויעוין עוד במשנה הלכות (יא, ב) שניסה ולא הצליח ליישב את הרמב"ם עם הירושלמי. לראיות נוספות שמלך אינו מעכב, יעוין בעת לחננה (עמ' 34-45).

- (ב) **דברי הרמב"ם אינם הוראה הלכתית.** דברי הרמב"ם הללו לא נכתבו כהוראה הלכתית, וממילא אין הם פוטרים אותנו מחובתנו.⁴¹
- (ג) **הרמב"ם לא שלל מקדש שלא נבנה על ידי משיח, אלא משיח שלא בנה מקדש.** הרמב"ם לא בא לשלול בניין על ידי מי שאינו משיח, אלא לשלול היתכנות של משיח שלא בנה את המקדש.⁴²
- (ד) **מדברי הרמב"ם עולה שייתכן שהמקדש ייבנה על ידי מי שאינו המשיח.** הרמב"ם עצמו מזכיר תרחיש של מי שבונה את המקדש ואחר כך מתברר שאינו המשיח.⁴³
- (ה) **כוונת הרמב"ם לשלימות הבניין והעבודה, ולא לעצם חידושם.** כוונת הרמב"ם לשלימות הבניין והעבודה בקביעות ובאופן הראוי ביותר, ולא לעצם חידוש ההקרבה.⁴⁴

5. סדר אירועי הגאולה לפי סידור התפילה

הקדמת המשיח לעבודה בתפילה מלמדת על סדר אירועי הגאולה. מסידור התפילה נראה שהגאולה קודמת לחידוש העבודה, שכן בגמרא נאמר שרק אחרי ש'בא דוד' אז 'באת עבודה', ולכן הוקדמה ברכת 'את צמח דוד' לברכת 'רצה'.⁴⁵

41. עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' יז-יח), הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 486, ויעו"ש שהוכיח זאת מקביעת הרמב"ם שחידוש הסנהדרין אינו תלוי במשיח, ויעוין במה שהשיב הרב שביב בהערת עורך). כעין זה כתב לי הרב אריאל דוד שליטי"א: 'לכאורה, כל הדברים שכתב הרמב"ם שיעשה המשיח, אנחנו מצוים לעשות זאת בלי קשר אליו (לקבץ נדחי ישראל, להחזיר את העם בתשובה, לנצח את האויבים). לפי הרמב"ם המשיח אינו מי שמצווה בזה, אלא מי שמצליח בזה'.

42. ביצחק יקרא (נבנצל; חידושי הש"ס סי' מ ד"ה עוד שמעת), סידור המקדש (א, עמ' 178-182). כע"ז כתב בעת לחננה (עמ' 24-25), שכוונת הרמב"ם לומר שהמשיח יבנה את המקדש אם לא עשו זאת לפניו.

43. יעוין בקונטרס הלכתא למשיחא (הלר; סי' טז עמ' 65) שהעלה אפשרות זו, ונשאר בצ"ע.

44. עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' יז).

45. בנין ציון (סי' א ד"ה ועתה; הובא בדרישת ציון עמ' 148), פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים.

- (א) בניין המקדש מוזכר כבר בברכת בונה ירושלים. מהגמרא ומרש"י עולה שבניין בית המקדש כבר מוזכר בברכת בונה ירושלים, שקודמת לברכת את צמח דוד.⁴⁶
- (ב) רק הדרגות הגבוהות של הגאולה מאוחרות למשיח. קיימות דרגות שונות בגאולה, ורק הגבוהות שבהן מאוחרות לביאת המשיח.⁴⁷
- קשיים בחילוק בין דרגות שונות של גאולה. הבנה זו סובלת מקשיים גדולים.⁴⁸
- (ג) בתפילת 'הביננו', המקדש קודם למשיח. מנוסח 'הביננו' מוכח לא כך, שכן שם בניין המקדש קודם למלכות בית דוד.⁴⁹
- (ד) לפי הירושלמי, מיקום ברכת רצה אינו על פי סדרה הכרונולוגי. לפי הירושלמי, ברכת 'רצה' כבר אינה מתפרשת כחלק מציר כרונולוגי של שלבי הגאולה.⁵⁰

6. בניין המקדש כשאינו רוב ישראל על אדמתם

- המצווה נוהגת כשרוב ישראל על אדמתם. בספר החינוך⁵¹ כתב, שמצוות בניין בית הבחירה נוהגת בזמן שרוב ישראל על אדמתם. לאור זאת, אי אפשר או שלפחות אין חיוב לבנות את בית הבחירה בזמננו, שהרי אין רוב ישראל על אדמתם.⁵²
- (א) דעת החינוך – דעת יחיד. החינוך הוא יחיד בין הראשונים, שכן הרמב"ם⁵³ וראשונים נוספים⁵⁴ לא כתבו תנאי כזה.⁵⁵

46. מקדש מלך (טור מלכה פ"א אות א ד"ה ויעוין בירושלמי), סידור המקדש (א, עמ' 2).

47. דרישת ציון (עמ' 148-150), וכע"ז בעיר הקודש והמקדש (ה, עמ' יד-טו). ויעוין עוד בספר וצבי עדיו (עמ' קו-קז).

48. עבודה תמה (צו ע"א - צו ע"ד).

49. דרישת ציון (עמ' 149), לפי נוסח הירושלמי של ברכת הביננו), מקדש מלך (טור מלכה פ"א אות א ד"ה ויעוין במגילה), עת לחננה (עמ' 25-26).

50. עת לחננה (עמ' 26).

51. ס"י צה.

52. קונטרס הר קדשי (בניזרי; עמ' 165, 170).

53. הלי' בית הבחירה (א, א); ספר המצוות (עשה כ).

- (ב) לא ברור מקורו. לא ברור מה מקורו של החינוך בדברי חז"ל.⁵⁶
- (ג) כוונת החינוך להיתכנות מעשית ולא למגבלה הלכתית. כוונת החינוך לומר שאין אפשרות מעשית ליחידים לבנות את המקדש, ולכן המצווה אינה חלה אלא כשמצוי בארץ ציבור גדול ויש היתכנות מעשית לבניין. ומגבלות דומות כתב החינוך בנושאים אחרים, ובהם ברור שכוונתו לאפשרות מעשית ולא למגבלה הלכתית.⁵⁷
- (ד) בית שני נבנה על ידי מיעוט ישראל. בבית שני בנו מקדש ללא רוב ישראל על אדמתם.⁵⁸
- (ד.א) בית שני נבנה על פי נביא. בניית בית שני נעשתה ע"פ נביא, ורק משום כך היה ניתן לבנותו על ידי מיעוט ישראל, ובימינו שלא קיבלנו נבואה על כך, אין לבנות במיעוט ישראל.⁵⁹
- אין מקור לכך שהבית נבנה על פי נביא. דחוק לומר כן, שהרי לא מצינו שום תיאור לעשיית הדבר ע"פ נביא.⁶⁰

54. ובכללם סמ"ג (עשה קסג).

55. עת לחננה (עמ' 47).

56. יעוין באבני הלבנון (עמ' יב-יג), משנה הלכות (ה, שי), ביצחק יקרא (נבצל; חידושי הש"ס סי' מ ד"ה והחינוך), עת לחננה (עמ' 47-49).

57. הרב עזריה אריאל שליט"א, בספרו פרה אדומה כהלכתה. הספר עודנו בכתובים, ועתיד לראות אור בקרוב בע"ה (מהדורת ביקורת; נספחים, סי' ב פרק ז). לעת עתה, יעוין בחינוך (מצוות קסט-קעד, תקסב). ויעוין בכעין זה לעיל (עמ' רסח).

58. ישועות מלכו (על הרמב"ם הלי' תרומות א, כו [לא מצאתיו שם, וצ"ע]; הובא בהערות הררי בשדה על מקדש מלך, פ"א הערה 5 ד"ה והנה); ויעוין עוד בשאלת מקורו של החינוך באבני הלבנון (עמ' יב-יג) ובצניף מלוכה (נריה; עמ' 164-166).

59. פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים (בתוך סוגריים מרובעים, ולאחר ראשי התיבות: א"ה. ואולי זו הוספה של המביא לבית הדפוס, ר' שמואל נח גוטליב, שהוזכר בסוף הקדמת המחבר לכרך כולו), הובא בציף אליעזר (י, ה ד"ה ולעיקר); אבני הלבנון (עמ' כג); דגל מנשה (גראסבערג; עמ' 15); ויעוין בספר המפתח על הרמב"ם (הלי' בית הבחירה א, א ד"ה בדעת).

60. בגמרא (זבחים סב, א) הוזכרו שלושה נביאים שסייעו לבניין בית שני, ונידונו לא הוזכר שם. וכעין זה העירו בתורת הבית (ח"א יג, ד: 'בדו מלבם שבבית שני היה הוראת שעה לבנות ללא מלך. ולא היא [...] שאז לא היו הנביאים אלא עדים') ובעת לחננה (עמ' 54, וכע"ז שם עמ' 40-39). ויעוין עוד לעיל (עמ' תכג הערות 15, 20).

(ד.ב) בבית שני לא קוימה מצוות הבניין. בוני בית שני לא קיימו את מצוות בניין בית הבחירה, ובנוהו רק לצורך הקרבת הקרבנות.⁶¹

קשיים בהבנה שלא קוימה מצוות הבניין: לכאורה דחוק לומר כן. ועוד, שהרי נביא העיד להם שמקריבים אע"פ שאין בית, וכך הם נהגו,⁶² ובהכרח שהבנייה שנעשתה לאחר מכן, לא הייתה עבור הקרבנות אלא עבור ערכה העצמי.⁶³

(ה) **מקדש שנבנה ללא רוב יושביה עליה כשר.** אף החינוך לא אוסר לבנות בית ללא רוב ישראל על אדמתם, ולא פוסל בית שנבנה בתנאים אלה.⁶⁴

(ו) **הכוונה שרוב יושבי הארץ יהודים, ולא שרוב היהודים בארץ.** כוונת החינוך למצב שבו היהודים הם רוב היושבים בארץ, ולא שרוב היהודים נמצאים בארץ.⁶⁵

(ז) **רוב יושביה נדרש רק כדי לקדש לראשונה.** רוב יושביה נדרשים רק לשם החלת הקדושה הראשונית, ולא למצבנו שמקום המקדש כבר מקודש ונותר רק הבניין עצמו.⁶⁶

(ח) **היכולים לעלות לארץ ונמנעים מכך אינם נמנים.** יהודים שיש באפשרותם לבוא לארץ ואינם עושים זאת אינם נמנים.⁶⁷

61. קול יהודה (גרשוני; עמי' יג).

62. גמרא (זבחים סב, א; וכנ"ל בהערה 60).

63. לא מצאתי מי שכתב כן. שוב ראיתי שבעין זה כתב הגרז"י גולדברג (הכנוס לעיון בהלכות הקודש והמקדש י-יא עמ' 133-134). בספר המפתח על הרמב"ם (הל' בית הבחירה א, א ד"ה לעשות בית) נאספרו מקורות רבים שדנו אם בניין בית הבחירה הוא הכשר מצווה או עצם המצווה.

64. בציץ אליעזר (י, ה, ד"ה ולעיקר), ע"פ הפתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים (בפתיחה שם, הועלתה הבנה זו, אך לא נאמר להדיא שכך יש לפרש את דעת החינוך).

65. ציץ אליעזר (י, ב, א), הרב אליצור סגל (תחומין יב עמ' 489). העירני ר' אסף גמליאל הי"ו, שגם לשיטה זו, צ"ע האם היהודים אכן מהווים רוב היושבים, ומהם גבולות הארץ לעניין זה.

66. ביצחק יקרא (נבנצל; חידושי השי"ס סי' מ ד"ה והנלעני"ד, וכן במאמרו בקובץ המעיין י, ג עמ' 35), מועדים וזמנים (ד, שנא עמי' רכה סד"ה והחינוך).

7. בניין המקדש ללא סנהדרין

בניין המקדש מחייב סנהדרין כדי להרחיב את שטחו. אי אפשר לבנות את בית המקדש ללא סנהדרין, משום שיש לבנות במידות המורחבות שבספר יחזקאל, ואין מוסיפים על העיר והעזרות אלא בסנהדרין.⁶⁸

יש לבנות במידות בית שני. יש לבנות במידות שבהן נבנה בית שני, ועל פיהן נכתבה מסכת מידות.⁶⁹

8. צורת הר, והיחס בינה ובין צורת הר הבית בזמנו

המצווה חלה רק בבנייה על הר שאינו מישורי. מצוות בניין המקדש חלה דווקא כשבונים אותו על הר, ובימינו מקום המקדש אינו הר אלא שטח מישורי.⁷⁰

(א) חוסר ביסוס לטענה. לכאורה, עצם הצורך ב'הר' שיהיה בדווקא גבוה מסביבותיו, לא התבסס בדברי המעוררים.⁷¹ ויתירה מזו, לכאורה מפשטות דברי חז"ל⁷² נראה שהעזרה הייתה מישורית, ואין זה ברור שההר כולו לא היה מישורי לפחות באופן חלקי, ואדרבה, נראה שעבר יישור חלקי כבר בזמן הבית.⁷³

67. ר' יהושע מקוטנא (בליקוטי תורה שבסוף ספרו ישועות מלכו – קרית ארבע על הרמב"ם, פרשת תרומה, דף עד ע"ד ד"ה בספר), תורת הבית (ח"ב כג, ב, ג). ויעוין עוד בציץ אליעזר (י, א, יא; י, ה ד"ה וזוה אכתוב) ובעת לחננה (עמ' 51-53).

68. וצבי עדיו (עמ' קה). וטענה אחרת בדבר הכרחיות קדימות הסנהדרין לעבודת הקרבנות, הביא ודחה הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 64).

69. הקדמת הרמב"ם למשנה. כך עולה גם מכלל דברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה ובהלכות כלי המקדש.

70. דעה זו הובאה במועדים וזמנים (ד, שנא עמ' רכד ד"ה ועכשיו), ונדחתה מיד, וכדלהלן.

71. במועדים וזמנים ביסס את הדברים על שמועה חלקית ששמע בשם הגרי"ז מבריסק, יעו"ש.

72. משנה (מידות ה, א), ועוד.

73. יעוין בדברי יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ה, ה, א): 'בדורות הבאים אחרי שלמה הוסיף העם כל הימים להעלות עפר [מסביב להיכל] עד אשר התיישר ראש הגבעה והתרחב'. ויעוין עוד לעיל (עמ' רמז-רמח).

(ב) **הדבר אינו מעכב**. הדבר אינו מעכב את המצווה.⁷⁴
(ג) **גם בימינו מקום המקדש הוא הר**. לכאורה יש לדחות את עצם הטענה שבימינו מקום המקדש אינו הר, שכן יש פער גדול בגובה בין הר הבית ובין השטח שמחוצה לו, ואף בצפון-מערב ההר ששם הפער פחות ניכר, אין בזה כדי להפקיע מהעובדה שמקום המקדש הוא הר. בנוסף, לכאורה חפירת 'מנהרות הכותל' חשפה את גובהו של הר הבית גם בצפון-מערב.

9. בניין המקדש – והשבועה שלא יעלו בחומה

בניין מקדש לפני ביאת המשיח – עבירה על השבועה. בניין המקדש לפני ביאת המשיח מהווה עבירה על השבועה שלא לעלות בחומה, ולכן אסור אפילו אם נעשה ברשות האומות.⁷⁵

בזמננו השבועה אינה מחייבת. השבועה אינה מחייבת הלכתית, או שבזמננו תוקפה בטל מכמה טעמים.⁷⁶

ב. הקרבת קרבנות כשבית המקדש חרב ויש רק מזבח

10. הקרבה ללא בית – רשות או חובה?

הקרבה ללא בית היא רשות. רוב ככל הראשונים⁷⁷ פסקו להלכה שמקריבים קרבנות אע"פ שאין בית, ובלבד שיהיה מזבח בנוי. עם זאת, בזמן שאין בית,

74. מועדים וזמנים (ד, שנא ד"ה אמנם).

75. חדושים וביאורים (גריינימן; כתובות קיא, א ד"ה שלא יעלו; הובא בבכור שאול על הרמב"ם הלי' בית הבחירה א, א ד"ה מצות), והעניין הוזכר גם במאמרו של הרב גבריאל סרף, בענין הקרבת קרבנות בזמן הזה, בתוך קובץ מתוך דבר הלכה (כרם ביבנה תשע"ו) עמ' 12-13. כעין זה הובא בשם הגר"א (בחר ה' בציון, עמ' קיד; מעלין בקודש יז, עמ' 29), אך יש שהבינו בדעת הגר"א שמשבווא משיח בן יוסף, הוא זמן הבניין (בירורי המידות [מהריל] עמ' ח ד"ה ביהמ"ק), ויעוין לעיל (עמ' רפ הערה 25). ויעוין עוד בשיטת הגר"א בזה ומשמעותה בימינו, במאמרו של הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 35) ובקובץ גליונות בריתי יצחק – בעניני ארץ הקודש והגאולה (ברנד; עמנואל תשע"ט, עמ' עו).

76. יעוין בספרים אם הבנים שמחה, נחלת יעקב (זיסברג; ח"ב), שו"ת ישכיל עבדי (הקדמה לח"ה), שו"ת ציץ אליעזר (ז, מח, יב), תורת הבית (ח"א פ"א). ויעוין עוד בדיון דומה לקמן (עמ' תמ-תמא), ודון מינה ואוקי באתרין.

77. לפירוט, יעוין לעיל (עמ' צ-צד, רסב-רסג).

בניית בית הבחירה והקרבת קרבנות בו הן בגדר רשות, ולא חובה, וכעין המושג 'מצווה קיומית'.⁷⁸

הקרבה ללא בית היא חובה. גם בזמן הזה מוטלת עלינו חובה, וכוונת החינוך לומר שכאשר אנו אנוסים, ממילא אין עלינו חובה. וכך גם דינים נוספים שמשקפים הבדל בין זמן הבית לזמן חורבן, אינם מוכיחים שאין חיוב לבנות את הבית, אלא שאין אפשרות בפועל לעשות זאת.⁷⁹

11. הפסוק 'ולא אריח בריח ניחחכם' כמקור לכך שאין רצון בקרבנות בזמן חורבן

אין ריח ניחוח כשמקריבים ללא בית. מהפסוק 'והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם' עולה שאסור להקריב קרבנות כשאין הבית בנוי, ונמצא שאם מקריבים אזי אין ה' מריח בריח הניחוח. וכל דין מקריבין אע"פ שאין בית לא בא להתיר הקרבה אלא לחייב את המעלה בחוץ, או להתיר הקרבה כשכבר נצטוונו לבנות בית, או להכשיר בדיעבד קרבן שקרב בפנים שלא כהלכה.⁸⁰

78. לבושי מרדכי (וינקלר; מהדו"ק קעג, א ד"ה אלא), קהלות יעקב (שבועות ס"י יא וזבחים ס"י לב), רשימות שיעורים (לגרי"ד סולובייצ'יק; ב"מ נג, ב ד"ה והנה הרמב"ם), צ"ץ אליעזר (י, ז, ט), ופוסקים נוספים (כמבואר לעיל, עמי רסו-רסז).

79. קרן אורה (מנחות פג, ב ד"ה מזה נראה), משמעות השואל ומשיב (חמישאה, מא ד"ה והנה לכאורה), חת"ס (יו"ד, רלו), ירושלים במועדיה (פסח עמי קנו-קנז), ופוסקים נוספים (כמבואר לעיל, עמי רסד-רסה). לסוגיה כולה, יעוין עוד לעיל (ס"י יב).

80. בנין ציון (ס"י א ד"ה אמנם וד"ה וגם; הובא בקצרה בדרישת ציון עמי 139), ואחרונים רבים נוספים שנמנו לעיל (עמי רפ-רפא). כעין זה כתב בשו"ת חבצלת השרון (תנינא, ס"י כג), והסתמך בין היתר על האמור בגמרא (יומא ה, ב) שלעתיד לבוא יהיו אהרן ובניו ומשה עמנו. על הגמרא ביומא כמקור לקדימות תחיית המתים לחידוש העבודה, יעוין גם ביש סדר למשנה (מע"ש ה, ב), בערוך לנר (נידה סא, ב על תד"ה אמר) ובמנחת יצחק (ו, קלג, ד). אמנם, על הטענה מדברי הגמרא הללו, השיב הגרצ"פ (הר צבי על הש"ס יומא ה ע"ב עמי ד), שהגמרא עוסקת בתחיית המתים, ולא בהכרח בחידוש העבודה; ולעולם אימא לך שהעבודה תתחדש לפני תחיית המתים, ועדיין יש צורך לברר מה מעמדם ההלכתי של הכהנים שיקומו לתחייה זמן מה לאחר חידוש העבודה.

- (א) הפסוק מתייחס לביטול ההקרבה. הפסוק מתאר מצב שבו אין קרבנות ואין ריח, ואין הכרח לומר שילא אריחי מתייחס למצב שבו יש ריח וה' אינו מריחו.⁸¹
- (ב) הפסוק מתייחס לאדוקים בע"ז. הקביעה שהקרבנות אינם לרצון, נכונה רק בדור שאדוקים בע"ז.⁸²
- (ג) פסוקים דומים מתייחסים למועדים ותפילות. אם נסיק מפסוק זה שהקרבנות אינם לרצון, נצטרך להסיק מפסוקים דומים שגם המועדים והתפילות אינם לרצון ח"ו, וזה לא עלה על לב איש.⁸³
- (ד) הלימוד מהפסוק אינו מבוסס. עצם הלימוד מדיוק קל זה אינו מבוסס דין.⁸⁴
- (ה) ייתכן שבימינו שרבים מישראל בארץ, יש ריח ניחוח לכל הדעות. יש ממתנגדי ההקרבה בזה"ז,⁸⁵ שכתב שריח הניחוח יחזור עם קיבוץ הגלויות. וכיום זכינו שרבים מאוד מישראל כבר בארץ, ואולי יש בזה כדי להחזיר את ריח הניחוח לשיטתו.⁸⁶

12. הקרבה ללא בית והצורך להקריב מול דלתות ההיכל

הקרבה בלא בית אינה מתיישבת עם פסול שחיטה קודם שנפתחו דלתות ההיכל. דין מקריבין אע"פ שאין בית אינו מתיישב עם הדין ששלמים שנשחטו קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולים.⁸⁷

81. יעוין לעיל (עמ' רפב), שהובא כן בשם הרב יעקב אדלשטיין.

82. דרישת ציון (עמ' 141 ד"ה וכן מה).

83. דרישת ציון (עמ' 141 ד"ה וכן מה).

84. דרישת ציון (עמ' 263).

85. עבודה תמה (פה ע"ג-ע"ד ד"ה אח"כ).

86. יעוין לעיל (עמ' רפ הערה 25). בשולי הדברים, יצוין מה שכתב הרב אליהו גוטמכר בעניין ריח ניחוח (הובא בדרישת ציון עמ' 192): 'וכל דיבור בזה [=בענייני חידוש עבודת הקרבנות], הוא לריח ניחוח לאבינו שבשמים'.

87. דיון זה התעורר בליקוטי הלכות (זבחים לד, א בדפיו זבח תודה ד"ה שלמים), והוסבר באריכות בקדושת הר (פ"ז עמ' עח-פ) ובמקורות דלקמן.

דין דלתות היכל נאמר רק כשהבית בנוי. דין דלתות היכל נאמר רק כשהבית בנוי.⁸⁸

(א) הדין נאמר גם כשהבית חרב. דין זה נאמר גם כשאין הבית בנוי.⁸⁹
(ב) די באפשרות לבנות כדי להחיל את הדין. כאשר אפשר לבנות ולא בונים, הרי זה כאילו הבית בנוי, וחל דין דלתות היכל.⁹⁰

(ב.א) אין די באפשרות לבנות, וצריך בניין ממש. גם כשאפשר לבנות ולא בונים, לא חל דין דלתות היכל.⁹¹

(ב.ב) די במניעה הלכתית. גם אם די באפשרות לבנות, מניעה הלכתית או בטחונית חשובה מניעה, וכל שיש מניעה כלשהי לבנייה, הרי זה בכלל המצב שנאמר עליו מקריבין אע"פ שאין בית גם לשיטה זו, ואין פתיחת דלתות היכל מעכבת.⁹²

13. לשון 'הלכתא למשיחא'

מטענת 'הלכתא למשיחא' עולה שאין קרבנות ללא משיח. בכמה מקומות בגמרא, הקשו על הכרעות בענייני קדשים: 'הלכתא למשיחא'. מכך נראה, שאין אפשרות לחדש את עבודת הקרבנות ללא משיח.⁹³

88. רשב"א (שבועות טז, א ד"ה הא דאמר), הובא בהסכמה בליקוטי הלכות (שם), וכן הובא במאמרו של הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ט עמ' 458-459). ויעוין עוד במה שהאריך בזה הרב שמעון גולדברג (במאמרו בקובץ בית אברהם [סוכאצ'וב] א [תשל"ז] עמ' 26-34).

89. מגדל דוד (ג, כח עמ' 97-98), יעו"ש שהאריך בזה. ובכלל דבריו ציין שחידושי הרשב"א אינם תחת ידו, ואעפ"כ לא נמנע מלהקשות על הרשב"א מהאמור בגמרא (נוזר מה, א) שפתח אוהל מועד צריך להיות פתוח כשהנוזר מגלח. ולכאורה לא ברור מה הקושי, ובמה שונים דברי הגמרא בנוזר מדברי הגמרא בדין שלמים שנשחטו קודם שנפתחו דלתות היכל, שעליו כבר כתב הרשב"א שלא נאמר אלא בזמן הבית.

90. בעל הכלי חמדה, במכתבו שנדפס במקדש מלך (טור מלכה פ"ה אות ג).

91. יעוין לעיל (סי' יד).

92. יעוין לעיל (סי' יד).

93. הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בעניינים שונים טז, כב ד"ה מה; יז, ב; הובא בדרישת ציון עמ' 135), עבודה תמה (עב ע"א), הרב אשר וייס (הקרבת קרבנות בזמן הזה, קונטרס שבועי תרע"ח עמ' ו-ז) בשם הגרי"ז מבריסק.

(א) **בגמרא אין הסכמה על כך**. בגמרא עצמה אין הסכמה בין האמוראים בעניין זה.⁹⁴

בגמרא יש הסכמה על כך. כל האמוראים מסכימים בעניין זה.⁹⁵
(ב) **טענה זו נאמרה רק במעשה איסור**. טענת הלכתא למשיחא נטענת דווקא כשמדובר בתרחיש של עשיית איסור בקדשים, ולא בסתם עבודה.⁹⁶
אף כשמכריעים בהלכתא למשיחא, היא עדיין אינה למעשה עד בוא המשיח. אמנם כאשר אין איסור, שייך להכריע מה ההלכה, אך אין זה סותר לכך שההלכה תונהג למעשה רק לאחר ביאת המשיח.⁹⁷
(ג) **הרמב"ם פסק הלכה בקדשים וטהרות**. הרמב"ם וראשונים נוספים,⁹⁸ ואף התנאים והאמוראים, פסקו הלכה למעשה בכל ענייני קדשים וטהרות כבשאר חלקי התורה, ולא נמנע מכך בגלל 'הלכתא למשיחא'.⁹⁹

14. הקרבה ללא בית בקרבן פסח

דין מקריבין אע"פ שאין בית לא נאמר בפסח. דין מקריבין אע"פ שאין בית לא נאמר בקרבן פסח.¹⁰⁰

הדין נאמר גם בפסח. דין זה נאמר גם בפסח.¹⁰¹

94. דרישת ציון (עמ' 136-138).

95. עבודה תמה (עב ע"ג - עו ע"א). ויעוין במיוחד בדף עה ע"ב ד"ה ובר, שכתב לדחות את הסתמכות הדרישת ציון על דברי התוס'.

96. שם.

97. עבודה תמה (עו ע"א-ע"ב).

98. כגון הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם, הרי"ד בפסקיו לסדר קדשים, התוס' ופסקי התוס' לסדר קדשים, ועוד רבים.

99. הדבר פשוט שכן דרכו של הרמב"ם, ועם זאת, לא מצאתי מי שדן במפורש במשמעות הדבר לנידונו. להרחבה נוספת בסוגיה כולה, יעוין בעיר הקודש והמקדש (ה, עמ' טו-יז), בשערי היכל (זבחים, מערכה קד), באנציקלופדיה תלמודית (ערך הלכתא למשיחא), בטהרת ישראל (אריאל; ח"א עמ' 3-4) ובקובץ ניות ברמה (ד, עמ' נו-נט).

100. תורה שלמה (ח"ב עמ' 17 הערה תע, ובמילואים ס"ו ו עמ' 155-157).

101. פסח לה' (ס"א א).

15. הקרבת קרבנות בסמוך לשיקוצי הגויים

אי אפשר להקריב כשיש ע"ז במקום המקדש. אי אפשר להקריב קרבנות כל זמן שהגויים שמו שיקוציהם במקום המקדש, וכמו שכתוב: 'קצר המצע מהשתרע'.¹⁰²

(א) יש לסלק את הע"ז ולא את עבודת ה'. דברי הנביא לא באו לסלק את עבודת ה' אלא לסלק ע"ז, ולכן אין להימנע מעבודת ה' בגללם.¹⁰³

(ב) מדובר רק בע"ז של ישראל. בדברי הגמרא שעליהם מבוססת טענה זו, הוסבר הקשר בין עבודה זרה של עם ישראל ובין חורבן הבית, ולפי זה דווקא עבודה זרה של ישראל הנעבדת במקום המקדש, היא סיבה לקטרוג על ישראל ולחורבן המקדש, ולא עבודה זרה של נכרים הנעבדת במקום המקדש בעל כרחם של ישראל.¹⁰⁴

(ג) המוסלמים אינם מוגדרים כעובדי ע"ז. עניין זה אינו שייך במוסלמים בכלל, משום שאינם מוגדרים כעובדי ע"ז, ובכיפת הסלע בפרט, שאינה מקום ע"ז (ואולי אף אינה מקום 'פולחן' בכלל).¹⁰⁵

(ד) אין לערב הלכה ואגדה. אין לבטל חובה הלכתית בגלל דברי נבואה ואגדה.¹⁰⁶

102. שו"ת שערי צדק (פאנעט; או"ח צו ד"ה אמנם; הובא בציץ אליעזר י, א, מד בלשון: 'טעם יפה מיוחד'). נראה שהשערי צדק התבסס על דברי הגמרא (יומא ט, ב): 'מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה – דכתיב: 'כי קצר המצע מהשתרע'. מאי קצר המצע מהשתרע? אמר רבי יונתן: קצר מצע זה מהשתרר עליו שני רעים כאחד'.

103. הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 34; ושוב במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 64).

104. הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 34).

105. הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 34; ושוב במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 64), וכע"ז כתב הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 457-459). ואכן, ממקור טענה זו בגמרא, וכן מהשימוש בלשון 'שיקוצים', נראה ברור שהדברים אמורים דווקא בעבודה זרה.

106. הרב אביגדר נבנצל (המעין י, ג עמ' 34).

16. אזכורי המקדש כמקום הקרבת הקרבנות

המקדש מוזכר כמקום היחיד להקרבת קרבנות, ומשמע שאין די במזבח לבד. האזכורים הרבים של בית המקדש כמקום הקרבת בקרבנות מלמדים על תלות של הקרבנות במקדש, ושוללים אפשרות של הקרבת קרבנות בלי בית.¹⁰⁷

(א) ההנחה הסתמית היא שהעבודה תתחדש במקדש. אכן, ההנחה הסתמית היא שהעבודה תתחדש במקדש ולא בהקרבה ללא בית, אך אין בזה כדי לשלול היתכנות של הקרבה ללא בית.¹⁰⁸

(ב) אין לדייק דיוק שסותר לדין מפורש ומוסכם של הקרבה אע"פ שאין בית. היתר הקרבה בלא בית הוא דין מפורש ומוסכם, וקשה לומר שמקורות רבים בחז"ל חלוקים עליו. ולכן בהכרח אין לדייק כן ממקורות אלה, ויש לפרש שגם הקרבה על מזבח ללא בית היא בכלל הקרבה במקדש.¹⁰⁹

17. מקורות בחז"ל על כך שאחר החורבן אי אפשר להקריב קרבנות

בחז"ל מבואר שאחרי החורבן אי אפשר להקריב. מקורות רבים בחז"ל על כך שאחר החורבן אין אפשרות להקריב קרבנות, מלמדים שחוסר היכולת להקריב הוא מהותי, ואינו תלוי בנסיבות שלטוניות מתחלפות.¹¹⁰

(א) בפועל, הקריבו קרבנות לאחר החורבן. בפועל, הקריבו קרבנות בתקופה שלאחר החורבן.¹¹¹

לא הקריבו קרבנות לאחר החורבן. לא הקריבו קרבנות בתקופה שלאחר החורבן.¹¹²

(ב) ההנחה בסתמא היא שמקריבים במקדש, ולא במקום חרב. נראה לכאורה, שחז"ל קשרו בין חורבן הבית לביטול הקרבנות משום שהניחו

107. מגדל דוד (א, פו-פח עמ' 71-78), וכעיי"ז כתב בהגדה שלמה (עמ' 157).

108. יעוין בפסח לה' (עמ' מו).

109. פסח לה' (עמ' מו).

110. עבודה תמה (פתח השער).

111. מהר"ץ חיות (לעיל, עמ' תיח).

112. עבודה תמה (לעיל, עמ' תיח).

שמסתמא הדברים תלויים זה בזה, ואם מתאפשר לבנות מזבח ולהקריב עליו, מתאפשר גם לבנות בית.¹¹³

18. שבועה של הקב"ה השוללת הקרבת קרבנות בזמן גלות

שבועה של הקב"ה שוללת קרבנות בזמן הגלות. בזמן הגלות יש שבועה של הקב"ה השוללת הקרבת קרבנות.¹¹⁴

(א) קושי מדין מקריבין אע"פ שאין בית. דין מקריבין אע"פ שאין בית שולל הבנה זו.¹¹⁵

(ב) קושי מהיסוד שהתורה לא תתחלף. הבנה זו מוקשית מאחד מעיקרי האמונה, שהתורה לא תתחלף.¹¹⁶

(ג) השבועה אינה מתייחסת לקרבנות. השבועה אינה מתייחסת להקרבת קרבנות, אלא ליציאה משעבוד הגלויות.¹¹⁷

(ד) אין למדין מדברי אגדה. לכאורה מדרש זה ושבועה זו, אינם מקורות הלכתיים ברי סמכא, שבכוחם לפטור מחיוב במצווה דאורייתא.¹¹⁸

113. לא מצאתי מי שכתב כן. מכל מקום, טענה זו דומה לטענה הנ"ל (הערה 108).

114. מגדל דוד (א, ח עמ' 25; ג, א עמ' 86-88; הובא בקצרה בדרישת ציון עמ' 140), על פי האמור בגמרא (ב"ב עד, א): 'שמעתי בת קול שאומרת: אוי לי שנשבעתי, ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי'. ויעוין עוד לעיל (עמ' תלג הערות 75-76), ודון מינה ואוקי באתרין.

115. דרישת ציון (עמ' 140).

116. דרישת ציון (עמ' 141).

117. רצ"ה קלישר בדבריו שנדפסו במגדל דוד (קונטרס ב אות ג עמ' 82, ופירוש ראשי התיבות מדי"ש – מאן דכר שמיה). וצ"ע, שיש הבדל בין מכתבו שנדפס במגדל דוד לדבריו בדרישת ציון; ומסגנון הדברים בשני המקומות עולה האפשרות שהיה דחוק להשיב במהירות לבעל המגדל דוד, ולאחר מכן כתב בנחת את דבריו בדרישת ציון, ואז עלו לפניו טעמים נוספים. ועדיין אין הדברים מרווחים, וצ"ע (ייתכן שיש מקום להשוואה שיטתית בין האופן שבו הובאו דברי הרב קלישר וברי פלוגתתו בספר דרישת ציון, ובין האופן שבו הובאו בספרי החולקים).

118. לא מצאתי למי שכתב כן.

(ה) ייתכן שבימינו שרבים מישראל בארץ, בטלה השבועה לכל הדעות. כיום זכינו שרבים מישראל כבר בארץ, וייתכן שמציאות זו כבר שונה מהמציאות שאליה התייחסה השבועה.¹¹⁹

19. התגמדות מקום המקדש והמזבח

מניעה מלהקריב בגלל התגמדות במקום המקדש והמזבח. חז"ל¹²⁰ אמרו שארץ ישראל נקראה 'ארץ צבי' על שם שבדומה לצבי, כשיושבים עליה היא מרווחת וכשאין יושבים עליה היא מתגמדת. לאור זאת, איננו יכולים להקריב קרבנות היום, בגלל התגמדות שחלה במקום המקדש והמזבח, ואינה מאפשרת לבנות את המקדש במידותיו המסורות בידינו.¹²¹

(א) הר הבית לא התגמד. בדברי חז"ל מבואר שמידות הר הבית הן ת"ק אמה על ת"ק אמה, ועינינו רואות שמתחם הר הבית לא התגמד משיעור זה (והוא אף גדול משיעור זה).¹²²

(ב) היום גרים בארץ ישראל יהודים רבים. היום מתגוררים בארץ ישראל קרוב לעשרה מליון יהודים, מספר שייתכן שלא היה כמותו בכל ההיסטוריה, ולכאורה צ"ע אם ניתן ושייך לומר על מציאות כזו שישראל אין יושבין עליה.¹²³

(ג) אין לערב הלכה ואגדה. קשה לתת משקל הלכתי לדברי אגדה אלו.¹²⁴

119. ובדומה לאמור לעיל (עמ' רפ הערה 25).

120. גיטין (נז, א).

121. דרישת ציון וירושלים (פ"א ד"ה לכוון), מתא דירושלים (מגילה א, א ד"ה קפצה; הובא בצ"ץ אליעזר יב, מז ד"ה ולא אמנע).

122. כן העירני הרב אריאל דוד שליט"א. ור' אסף גמליאל הי"ו הוסיף שגדולי הפוסקים דנו במידות המקדש, כגון הרדב"ז ואחרים, ולא חששו כלל להתגמדות זו.

123. לא מצאתי למי שכתב כן.

124. כעיי"ז כתב בצ"ץ אליעזר (יב, מז ד"ה מובן), שקשה לתת משקל הלכתי ממשי לטענה זו, אך הביא לה חיזוק על פי חכמת הסוד, ובסיכום הדיון צירף אותה לטענות ההלכתיות הנוספות שהעלה שם, יעו"ש.

ג. זיהוי מקום המקדש והמזבח

20. זיהוי מקום העזרה וצפון העזרה

לא ידוע לנו מקום העזרה וצפון העזרה. אמנם ידועים לנו באופן כללי גבולות הר הבית, אך לא ידוע לנו מקום העזרה, וידיעה זו הכרחית כדי להבחין בין קדשים שנעשו במקומם ובין שחוטי חוץ. וכן הכרחי לדעת היכן הוא צפון העזרה, שכן קדשי קדשים כשרים רק אם נשחטו בצפון.¹²⁵

מקום העזרה וצפון העזרה ידוע לנו. י"א¹²⁶ שידוע לנו מקום העזרה, וזאת על פי שלושה מקורות עיקריים:

(א) **התאמה בין המקורות הקדומים המתארים את המקדש ובין המבנה הטופוגרפי של הר הבית כיום.** מקורות המצביעים על היות העזרה והמקדש בראש הר הבית, והתאמתם למבנה הטופוגרפי של הר הבית המוכר לנו כיום, באופן שהעזרה נמצאת במקום הרמה שמצויה כיום במרכז הר הבית, ומקומו של המקדש הוא במקום שבו נמצאת כיום כיפת הסלע, ואבן הצחרה היא אבן השתייה.

(א) **קשיים ופערים בין תיאורי המקדש למבנה הר הבית כיום.** י"א¹²⁷ שההתאמה אינה מוחלטת, והיא אף מעוררת קשיים:

125. קונטרס דרישת ציון וירושלים (מאמר א). וכן בקצרה במנחת יצחק (ה, א, ז-ט), יביע אומר (ה, יו"ד כו, יא; ובספרו חזון עובדיה תעניות ובין המיצרים, עמי' תנד), שמש ומגן (א, יו"ד כה עמי' קצא ד"ה וא"כ), סובו ציון (נבנצל; סי' רכא).

מחברים נוספים הרחיבו בביאור הטענה שמקום העזרה אינו ידוע לנו, ובדחיית הראיות שהובאו לזיהוי מקום המקדש והעזרה: קונטרס נכון יהיה הר בית ה' (סילבצקי), הרב עמיחי אליאש (במאמריו שנקבצו בספר איה מקום כבודו).

126. הרב זלמן קורן בחיבורו חצרות בית ה' (נדפס בספר הזיכרון שם עולם, עמי' 213-360) ובמאמריו שנקבצו בספר איה מקום כבודו; אשר גרוסברג, איתור תחומי הר הבית ומקום המקדש, תחומין טז (תשנ"ו) עמי' 458-502; אוצר המקדש וירושלים (=נספח לאנציקלופדיה תלמודית, מאת אשר גרוסברג), פרק ה; הרבנים אריאל ואלבה במאמריהם שנקבצו בקובץ הנ"ל; וכן הספרים והחיבורים: המסורת על מקום המקדש (פלאי ושפירא); הר הבית כהלכה (וולפסון); המקום אשר בחר ה' (ינקלביץ); הר קדשי (זרם).

127. הרבנים סילבצקי ואליאש (כנ"ל, סוף הערה 125).

(א.א) מרחק גדול מכיפת הסלע לשפת הרמה ממזרח. המרחק ממבנה כיפת הסלע עד לשפת הרמה ממזרח גדול מהמתבקש.

המרחק כולל את עובי הכתלים ורחבת שער ניקנור; שינוי גודל האמה. המרחק לשפת הרמה ממזרח, מוסבר לפי הנחה שהמרחק שבמשנה אינו כולל את הכתלים ורחבה ממזרח לשער ניקנור, שתפסו כמה אמות; או שהאמה גדולה יותר מהמקובל כיום.¹²⁸

(א.ב) **הפרשי גובה בין הצחרה לאבן השתייה.** אבן הצחרה נמוכה במעט מגובה אבן השתייה המתואר בדברי חז"ל.

(א.ג) **ייתכן שחלו שינויים בפני השטח.** ייתכן שחלו שינויים בפני השטח, ומכיוון שכך, אין לקבוע מסמרות על סמך מצב השטח כיום.

אומדנא דמוכח שלא בוצעו שינויים. יש בידינו אומדנא דמוכח שלא בוצעו שינויים מפליגים בפני ההר.¹²⁹

(ב) **מסורת על מקום קודש הקודשים.** יש מסורת על כך שכיפת הסלע נמצאת במקום קודש הקודשים.¹³⁰

המסורת אינה הלכתית. מסורת זו אינה מסורת הלכתית שנהגו בה ישראל, אלא סיפורי דברים בעלמא שאין להם תוקף הלכתי, או עכ"פ לא תוקף הלכתי מספיק לענייני דאורייתא.¹³¹

המסורת בעלת סמכות הלכתית. המסורת הובאה להלכה בהקשרים שונים, והדבר מלמד שהפוסקים ראו בה בעלת חשיבות הלכתית.¹³²

(ג) **ראיות נוספות.** טענות וראיות נוספות, שמצטרפות כולן יחד לאימות הזיהוי של הצחרה כמקום קודש הקודשים.¹³³

פקפוק בראיות הנוספות. הראיות הנוספות אינן מוסכמות, או שאין להוכיח מהן את הצדקתו של זיהוי זה.¹³⁴

128. הרב עזריה אריאל (מאמרו בספר איה מקום כבודו).

129. קרנות המזבח (עמ' פא); הרבנים קורן, וולפסון, ינקלביץ, וזרם הנ"ל.

130. ספר המסורת על מקום המקדש (לרבנים שפירא ופלאי).

131. הרבנים סילבצקי ואליאש הנ"ל. ויעוין עוד בדברי יעקב (עדיס; בעניני הלכה ח"ב שער יד סי' ז).

132. ספר המסורת על מקום המקדש (מהד' חשוון תשס"ג; עמ' 45-60).

133. הרבנים קורן, וולפסון, ינקלביץ, וזרם הנ"ל.

21. מקום המזבח המדויק

איננו יודעים את מקום המזבח המדויק. איננו יודעים את מקום המזבח המדויק, וידעת מקומו המדויק הכרחית משום שסטייה קלה ממקומו מעכבת.¹³⁵ הדבר אף מוכח מהצורך בנביא לקביעת מקום המזבח המדויק בבית שני.¹³⁶

(א) ניתן לאתר את מקום המזבח על ידי מדידה מאבן השתייה. ניתן לאתר

את מקום המזבח על ידי מדידה מאבן השתייה.¹³⁷

אין וודאות על זיהוי אבן השתייה. אין וודאות על זיהוי אבן השתייה.¹³⁸

(ב) ניתן לאתר את מקום המזבח על ידי חפירה מתחתיו. ניתן לאתר את

מקום המזבח על ידי חפירה, שכן הר הבית בנוי כיפין על גבי כיפין ואילו

תחת המזבח אסור שיהיה חלול.¹³⁹

גם מתחת למזבח היו כיפין, ולכן חפירה לא תועיל לאתרו. גם מתחת

למזבח היו כיפין, ולכן לא ניתן לאתר את מקומו באופן זה.¹⁴⁰

134. הרבנים סילבצקי ואליאש הני"ל.

135. רע"א במכתבו הראשון לרב קלישר (נדפס בדרישת ציון עמ' 99, ונזכר גם שם עמ' 91), דרישת ציון וירושלים (מאמר א אות א), בית שלמה (דרימר; יו"ד ב, קכה ד"ה שנית יותר), חבצלת השרון (תנינא, סי' כג), משפט כהן (סי' צא-צב), פשטות דברי הגרי"ז (בכורות יז, ב ד"ה והנה בזבחים), ציץ אליעזר (י, טז ד"ה וכבר ביררו), קונטרס הר קדשי (עמ' 173). יש להוסיף שנחלקו תנאים ואמוראים בשאלת מקומו היחסי של המזבח בעזרה, וגם מחלוקת זו עשויה להקשות על היכולת לאתר את מקום המזבח, אלא אם כן ננקוט שהיא הוכרעה, ויעוין בזה בדרישת ציון וירושלים (מאמר א אות א ד"ה בעיקר).

136. עבודה תמה (כ ע"א).

137. הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, כ; הובא במקדש מלך פ"י ד"ה והנה הגר"א), קרנות המזבח (עמ' כח-כט), תורת הבית (ח"ב פ"ו), הרב יוסף יחיאל אלבוים, המעין כו, ג עמ' 58-62; ויעוין עוד לעיל (הערה 126 וסביבתה).

138. עבודה תמה (קיא ע"ד - קיב ע"ד) ומחברים נוספים, וכנ"ל (הערה 125).

139. דרישת ציון (עמ' 163; ויעוין עוד שם בנוגע ליסודות שמגיעים עד התהום וניתן להסתייע בהם באיתור מקום המזבח), טהרת הקדש (לעווין; עמ' 103 אות ד), קרנות המזבח (עמ' יט, ועי"ש בהערת המהדיר), וכע"ז כתב הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 60) בשם הרב נחום פרצוביץ.

140. עבודה תמה (קיא ע"ד).

- (ג) איתור מקום המזבח על ידי מדידה מהכותל המערבי. ניתן למדוד מרחק מהכותל המערבי המוכר לנו, וכך לאתר את מקום המזבח.¹⁴¹
- (ג.א) הכותל הוא של הר הבית ולא של העזרה. הדבר אינו אפשרי, משום שהכותל המערבי הוא של הר הבית ולא של העזרה, ולא ידוע מה המרחק מכותל הר הבית לכותל העזרה.¹⁴²
- (ג.ב) הכותל המערבי מועיל רק לציר מערב-מזרח. אף אם היה מוכר לנו הכותל המערבי של העזרה, לא היה די בכך, שכן אין הכרע בשאלת מקום המזבח על ציר צפון-דרום.¹⁴³
- (ד) ניתן לבנות מזבח קטן שבוודאות יכלול בשטח המזבח הגדול. שניתן לבנות מזבח קטן במקום שבוודאי מהווה חלק ממקום המזבח הגדול, והוא יהיה כשר.¹⁴⁴
- (ד.א) לכתחילה אין לבנות מזבח קטן. לכתחילה אסור לבנות מזבח קטן.¹⁴⁵
- איסור בניית מזבח קטן אינו לעיכובא. מכיוון שהדין נאמר רק לכתחילה, ייתכן שאין הוא לעיכובא.¹⁴⁶
- (ד.ב) אי-ידיעת המקום היא כמנחה שאינה ראויה לבילה. כאשר אין יודעים את המיקום המדויק, גם מזבח קטן לא יועיל, משום שמתקיים בזה הכלל של 'כל הראוי לבילה, בילה מעכבת בו'.¹⁴⁷

141. דרישת ציון (עמ' 91), קרנות המזבח (עמ' כה-כו, ושוב בעמ' עב-עח).

142. עבודה תמה (טז ע"א), תורת הבית (ח"ב א, ד, ג), וכע"ז כתב במשכן שילה (רפאל; עמ' תג).

143. עבודה תמה (טז ע"א - יט ע"ד; קיד ע"ד). ויש להעיר שבדבריו מובאת שמועה ששמע, ולפיה מכל ארבעת כתלי הר הבית לא נותרו אלא שישים אמה מהכותל המערבי. ונראה שמוסרי השמועה התכוונו לחלק החשוף והנגיש ליהודים, ובדרך כלשהי הובן מדבריהם כאילו כל שאר הכותל נחרב.

144. דרישת ציון (עמ' 92), הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 450).

145. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קנא-קנא עמ' פו), הרב שלמה הירש (מעלין בקודש כג עמ' 30-31).

146. לא מצאתי למי שכתב כן. והרב זלזניק שם כתב להשיב על דעה זו.

147. הרב שלמה הירש (מעלין בקודש כג עמ' 31).

דין ראוי לבילה אינו שייך לנידוננו. הכלל של ראוי לבילה אינו שייך לנידוננו.¹⁴⁸

(ד.ג) המזבח צריך להיות בשטח שבו נעקד יצחק. המזבח הקטן צריך להבנות דווקא באותו שטח מצומצם שבו נעקד יצחק, ובמזבח קטן עלולים לפספס את המקום הזה.¹⁴⁹

די בנייה במקום שכשר למזבח. אין הכרח לבנות דווקא באותן ארבע אמות שבהן נעקד יצחק, אלא די בכך שבונים במקום שכשר למזבח.¹⁵⁰

(ד.ד) במזבח קטן לא חל דין מקריבין אע"פ שאין בית. במזבח קטן לא חל דין מקריבין אע"פ שאין בית.¹⁵¹

דין מקריבין אע"פ שאין בית נאמר גם במזבח קטן. דין מקריבין אע"פ שאין בית חל גם במזבח קטן.¹⁵²

(ה) יש שטח של שישים אמה שהתקדש לבניית המזבח. התקדשו שישים אמה לבניית המזבח, ולכן גם סטייה ממקומו אינה מעכבת אם הוא עודנו בתוך השישים.¹⁵³

(ו) כל העזרה כשרה לבניית המזבח. שלמה המלך קידש את כל העזרה לבנות עליה מזבח.¹⁵⁴

148. יעוין במאמרי (מעלין בקודש כה עמ' 170-171), וכן בתורת הבית (ח"ב כד, ג-ד).

149. הרב שלמה הירש (מעלין בקודש כג עמ' 31-33).

150. תורת הבית (ח"ג, יא).

151. ר' אריה לייב מאלין בחידושי (ב, כז). עניין זה לא הוזכר בדברי הרב הירש הנ"ל.

152. יעוין במקורות שהובאו לעיל (סי' יג).

153. עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' סד-סו), תורת הבית (ח"ב ח, א; ח"ג ד, ד), הרב יוסף יחיאל אלבוים, המעין כו, ג עמ' 58-62.

154. הרב יהושע פרידמן (מקום מזבח העולה בעזרה, מעלין בקודש טו עמ' 45-62; וכן בספרו מזבח אלקים, פרק טו), תורת הבית (ח"ב ט, ב; י, ה-ז; יד, כא; יז, ח), הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ג עמ' 60-62). ויעוין בעבודה תמה (קיד ע"א-ע"ב) שלכאורה מסכים לדעה זו כמסיח לפי תומו, למרות התנגדותו לחידוש העבודה בזמן הזה. שוב ראיתי שדבריו הובאו ונידונו בתורת הבית (ח"ב יד, כא, י-יג).

אין כל העזרה כשרה למזבח. אין היתר לבנות מזבח בכל מקום בעזרה.¹⁵⁵

22. יסוד המזבח בחלק בנימין

חוסר יכולת לבנות את יסוד המזבח בחלק בנימין. ידיעת מקום המזבח המדויק הכרחית משום שיסוד המזבח צריך להיות בנחלת בנימין ולא בנחלת יהודה, ושינוי בזה פוסל את היסוד מלקבל זריקת דמים.¹⁵⁶

(א) ניתן לדעת את מקום המזבח והיסוד. ניתן לדעת את מקום המזבח על ידי בדיקות ומדידות שונות.¹⁵⁷

(ב) הדעה שהיסוד בבנימין נדחתה להלכה. הדעה שהמזבח בנחלת בנימין נדחתה להלכה מפני הדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים.¹⁵⁸

23. מזבח שיש תחתיו מנהרות

חוסר יכולת לבנות את המזבח מעל קרקע חלולה. מזבח שנבנה על גבי מנהרות נפסל, ולכן במידה ויש מנהרות תחת מקום המזבח, הדבר מעכב את כשרותו, ויש לסותמן בעפר כתנאי לכשרות המזבח.¹⁵⁹

(א) כל שהמזבח מחובר לקרקע, אין פסול בהיותה חלולה. אין פסול במזבח שמחובר לאדמה ויש מתחתיו מנהרות, והפסול הוא דווקא במזבח שאינו מחובר לאדמה משום שממש מתחתיו יש מנהרות.¹⁶⁰

155. הרב חנן אריאל בתגובתו לרב יהושע פרידמן (מעלין בקודש טו עמ' 63-65, ויעוין בתגובת הרב פרידמן בעמ' 66-67), הרב זלמן קורן בתגובתו לרב פרידמן (מעלין בקודש טז עמ' 181-195).

לסוגיה כולה, יעוין עוד בקונטרס האם מקום המזבח מעכב (לרב יצחק ברנד).

156. דרישת ציון וירושלים (מאמר א ד"ה עוד, ושוב שם סד"ה בעיקר).

157. יעוין לעיל (הערה 126 וסביבתה).

158. הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 60), הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 451 הערה 69 וסביבתה).

159. דרישת ציון וירושלים (שם ד"ה לברר).

160. מלבי"ם (שמות כ, כ), תורה תמימה (שמות כ, הערה קיד), וכן צידד הציץ אליעזר (ט, יג ד"ה ויש להעיר). ויעוין בתפארת ישראל (בועז; מידות ג, א; הובא בציץ אליעזר ט, יג, ה) שהעלה

גם מזבח המחובר לאדמה נפסל אם יש תחתיו חלל. מהגמרא מוכח שגם מזבח המחובר לאדמה, נפסל אם יש מתחתיו חללים, שכן הגמרא שללה את קיומן של מחילות מתחת המזבח.¹⁶¹

הפסול מתייחס דווקא למחילות שאינן בעומק האדמה וחוצצות בין המזבח לאדמה. הגמרא שללה דווקא מחילות שאינן בעומק האדמה, שכן מדובר במחילות הקדושות בקדושת המזבח, ובהכרח שהן פתוחות לתחתית המזבח ללא חציצה של אדמה.¹⁶²

(ב) הקרקע שתחת המזבח אינה חלולה, וזו גופא הדרך לזהות את מקום המזבח. אדרבה, עניין זה יסייע לאתר את מקום המזבח, שדווקא בו אין מנהרות.¹⁶³

ד. קדושת ירושלים והמקדש בזמן הזה

24. קדושת מקום המקדש בזמננו

חשש לדעה שבטלה קדושת מקום המקדש, מונע את עבודת הקרבנות. נחלקו תנאים בשאלה האם בבניין בית ראשון, התקדש המקדש גם לעתיד לבוא, או שהתקדש רק לשעתו. בעקבות זאת, נחלקו בכך גם הראשונים – לרמב"ם ורוב הראשונים, התקדש גם לעתיד לבוא, ולראב"ד ולמקצת ראשונים, התקדש רק לשעתו.¹⁶⁴ לאור זאת, יש לחשוש לדעה שלא התקדש לעתיד לבוא, ולכן אין אפשרות להקריב קרבנות לפני שנקדש את מקום המקדש שוב.¹⁶⁵

אפשרות של חפירה תחת המזבח והחזרת העפר למקומו וסתימת החפירה, לאחר שהעפר נבדק מטומאה.

161. משנה למלך (הלי' בית הבחירה א, יג).

162. מלבי"ם (שם).

163. קרנות המזבח (עמי' עח-עט, ושוב בעמי' פא, ושם ביאר מדוע אין לחשוש שחל שינוי במשך הדורות בעניין זה).

164. לסקירת דברי הראשונים, יעוין במשפט כהן (סי' צו אות י) וביביע אומר (ה, יו"ד כו), וכן לעיל (עמי' צ-צד, רסב-רסג).

165. עניין זה הוזכר בקצרה במכתבו הראשון של רע"א לרצ"ה קלישר, נדפס בספר דרישת ציון (עמי' 99), ושוב בשו"ת רע"א (מהד' מכון המאור תשס"ה, ח"ה כתבים סי' מ עמי' צו ד"ה

- (א) הדעה שקדושת המקדש נותרה בעינה היא העיקרית להלכה. הדעה שקידשה לעתיד לבוא היא הדעה העיקרית להלכה, מכמה סיבות:
- (א.א) פשטות הפסוקים. פשטות הפסוקים מסייעת לדעה זו.¹⁶⁶
- (א.ב) הלכה כר' יהושע מר' אליעזר. כלל נקוט בידינו, שהלכה כר' יהושע מר' אליעזר.¹⁶⁷
- (א.ג) תשובות על השגות הראב"ד. יש להשיב על השגות הראב"ד.¹⁶⁸
- (א.ג-ד) סוגיות הגמרא מסייעות לראב"ד. סוגיות הגמרא דווקא מסייעות לשיטת הראב"ד.¹⁶⁹
- (א.ד) הלכה כבתראי. כך נקטו אמוראים מאוחרים, והלכה כבתראי.¹⁷⁰
- (א.ה) רוב הראשונים הסכימו עם הרמב"ם.¹⁷¹ רוב הראשונים הסכימו עם הרמב"ם.
- (א.ה.א) יש ראשונים שהוצגו שלא בצדק כמסכימים לרמב"ם. קשה להוכיח מראשונים שכתבו שקידשה לעתיד לבוא, משום שרק הרמב"ם כתב את ספרו להלכה ולא ראשונים אחרים; וכן משום שייתכן

מכתב), וכן בפתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים (והזכיר שכן דעת רע"א, ויעו"ש שהרחיב ופיתח את הדברים לדרכו, ואכמ"ל), ובמקדש מלך (פ"ט).

166. משפט כהן (סי' צו אות א), ויעו"ש עוד, שהאריך בראיות רבות שקידשה לעתיד לבוא.

167. ראשונים רבים שהסכימו לכלל זה נאספו לעיל (עמ' רסג, ויעוין בהערת הרב נבנצל שם), וכן באנציקלופדיה תלמודית (ערך הלכה, הערה 745).

168. הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, י) כתב שנפלו טענות הראב"ד, ולכן ניתן להכריע כרמב"ם, יעו"ש. וכע"ז היא מסקנת התולדות יצחק (נדפס בסוף ספר הלכתא למשיחא [הייזילברג], דף צא ע"א - צה ע"ד). ויעוין עוד במקורות הרבים שצוינו בספר המפתח על הרמב"ם (הלי' בית הבחירה סוף פ"ו).

169. עבודה תמה (ט ע"א - יד ע"ד; קה ע"א-ע"ב).

170. אינני זוכר היכן ראיתי טענה זו, אך זכור לי שהובאה בדברי האחרונים (ועי' מגילה י, א).

171. וכנ"ל (הערה 164). ויעוין עוד בדרישת ציון (עמ' 156) בשם הרב חיים מרדכי זילברמן, וכן בהערת הרב קלישר (שם בתחתית העמוד, ובעמ' 157), וכן בשו"ת שמש ומגן (א, יו"ד כה עמ' קצא ד"ה העולה), שהעלה 'דרוב הפוסקים וכמעט כולם סוברים כהרמב"ם'.

שראשוניים שהתייחסו רק לקדושת הארץ וכתבו שהיא בטלה, ממילא יש לומר שסבורים כן גם בנוגע למקדש; וכן מסיבות נוספות.¹⁷²
(א.ה.ב) רוב הראשוניים סבורים כראב"ד. רוב הראשוניים סבורים דווקא כראב"ד.¹⁷³

(ב) לשיטה שבטלה הקדושה, מותר להקריב קרבנות מדין במה. גם לשיטה שלא התקדש לעתיד לבוא, ניתן להקריב קרבנות, שהרי לשיטה זו בטל גם איסור הבמות, וניתן אפוא להקריב מדין במה.¹⁷⁴

172. עבודה תמה (ח ע"ד - ט ע"א).

173. עבודה תמה (ט"ו ע"א - טו ע"ד; קד ע"ד - קה ע"א).

174. דרישת ציון (עמ' 90-91; וכן במכתב הרב קלישר לרע"א, נדפס שם עמ' 111-113, ונדפס שוב בשו"ת רע"א, מהד' מכון המאור תשס"ה, ח"ה כתבים ס"י מא עמ' קא ד"ה ואשר), קרנות המזבח (עמ' ע).

לדברים אלו לא השיב רע"א במכתביו הבאים לרב קלישר, ולדברי הרב קלישר (דרישת ציון עמ' 116), 'אחר כל הדברים בפולין האלו לא הוסיף עוד רבנו להשיב עלי, רק השיב לי שיכתוב הדברים אל חתנו הגאון החסיד מורנו ורבנו הרב רבי משה סופר'. ובמקום נוסף (עמ' 89) כתב שרע"א והחת"ס הסכימו לדבריו. ההבנה שרע"א הסכים עם הרב קלישר מופיעה גם בהסכמת הרב יששכר דוב מלוברניץ לרב קלישר (דרישת ציון עמ' 194), בבית יצחק (יו"ד ב, פג, א: 'הגאון רע"א, הובא בתשובת חת"ס יו"ד סי' רל"ז, שרצה להקריב ק"פ בזה"ז'), בספר חתן סופר (על שו"ע או"ח, שער הקרבנות והכפרה, אות א ד"ה קדוש) ובספר קרנות המזבח (עמ' ח: 'וכמה געגועים היה לו לאותו צדיק יסוד עולם, מרן הגרע"א זצ"ל, לקבל רשיון להקריב שם קרבנות ציבור בזמן הזה', ומלשון זו נראה שהכיר את דעת רע"א לא רק מתשובה זו אלא ממקורות נוספים, ויעו"ש עוד, ויעוין גם שם עמ' נה), וכן במכתב הרב יוסף ליברמן שנדפס בספר וצבי עדיו (עמ' יא; ובשו"ת משנת יוסף ח, קכ), ובתורת הבית (ח"ב א, ב, יג; ד, כ).

לעומת זאת, בקונטרס דרישת ציון וירושלים (מאמר ד ד"ה ע"כ) הבין מדברי רע"א שהוא לא הסכים עם הרב קלישר (ויעוין עוד שם בפתיחה, ד"ה ע"כ, שכתב דברים נוספים בדעת רע"א), וכן כתבו אחרונים נוספים, ויעוין במיוחד במה שהעיר בזה יעקב לוינגר (דעות לד עמ' 230 הערה 26 ועמ' 231 הערה 34), ובספר מאורן של ישראל על רע"א (שטרסר; ח"ב פכ"ד עמ' נ-סה).

טענה קרובה לטענת הרב קלישר, כתב בספר חתן סופר (על שו"ע או"ח, שער הקרבנות והכפרה, אות א סעיף ד ד"ה אבל איכא), שלמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא, הרי לא התנדב

(ב.א) הראב"ד מודה שלא בטל איסור הבמות. גם לשיטת הראב"ד שבטלה קדושת המקדש, לא בטל איסור הבמות.¹⁷⁵

אין להכריח שהראב"ד סבר שאיסור הבמות נותר. אמנם קיימת בראשונים דעה שלפיה קדושת המקדש בטלה ואעפ"כ איסור הבמות נותר בתוקפו, אך יש קושי בשיטה זו, ואין להכריח שהראב"ד סבר כמותה.¹⁷⁶

(ב.א.א) יש להכריח שהראב"ד סבר שאיסור הבמות נותר. דווקא יש להכריח שהראב"ד סבר כן.¹⁷⁷

(ב.א.ב) אף אם לראב"ד האיסור בטל, ראשונים אחרים סבורים שלא בטל. אף אם הראב"ד עצמו לא סבר כן, סוף סוף אין בזה כדי לפטור מהצורך שלנו להתחשב בדעה זו.¹⁷⁸

(ב.ב) ניתן לבנות רק במת יחיד, והקרבת הקרבים בה אינם אלה שבאים בטומאה. בבמת יחיד ניתן להקריב רק נדרים ונדבות ולא קרבנות ציבור, ומכיוון שאנחנו טמאי מתים, אסור לנו להקריב נדרים ונדבות, כך שצירוף המגבלות של במה וטומאת מת מביא לכך שבעצם אי אפשר להקריב שום קרבן. ובשביל לבנות במת ציבור, יש צורך באוהל מועד עומד לפניו.¹⁷⁹

כדרך המתנדבים ולכן אינו קדוש, ולכן ממה נפשך אין איסור בהקרבה בזמן הזה. ויעוין עוד במקדש מלך (פ"ו) ובקדושת הר (פ"ד) שהאריכו בזה.

175. פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים; הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בעניינים שונים טז, א-ב; הובא בדרישת ציון עמ' 131), עבודה תמה (דף ג ע"ד - ה ע"ד; טו ע"א). ויעוין עוד בתורת הבית (ח"ב א, ג).

176. דרישת ציון (עמ' 131-132).

177. עבודה תמה (קה ע"ב - קו ע"א).

178. עבודה תמה (קה ע"ב).

179. עבודה תמה (ה ע"ד - ז ע"א; ויעוין עוד שם קטז ע"ג), מקדש מלך (פ"ב, ובטור מלכה אות ב-ג), תורת הבית (ח"ב א, ג, טו-יז).

ניתן להקים במת ציבור. ניתן להקים במת ציבור גם בלי אוהל מועד עומד לפניו.¹⁸⁰

(ב.ג) **הקרבה בבמה אינה שייכת כיום, משום שבטל יצר ע"ז.** הקרבה בבמה עניינה הרחקה מע"ז, ואינה שייכת בזמננו משום שבטל יצר ע"ז.¹⁸¹

(ב.ד) **הראב"ד אוסר כניסה למקדש בטומאה, גם לצורך הקרבה מדין במה.** הראב"ד מודה לאיסור להיכנס בטומאה למקום המקדש בזמננו, ואיסור זה לא הותר לצורך הקרבה בבמה.¹⁸²

איסור הכניסה בטומאה נדחה גם לצורך הקרבה מדין במה. ייתכן שגם במצב זה, יידחה איסור הכניסה בטומאה לצורך ההקרבה.¹⁸³

(ג) **גם לשיטה שבטלה הקדושה, בימינו היא חזרה.** גם לשיטה שלא התקדש לעתיד לבוא, כאשר חוזר מקום המקדש לרשות ישראל שבה אליו קדושתו, ואין צורך בהליך של קידוש לשם כך.¹⁸⁴

(ד) **הראב"ד סבור שקידשה לעתיד לבוא.** אף הראב"ד עצמו סבור שקידשה לעתיד לבוא, ומה שכתב שהנכנס למקום המקדש אין בו כרת הוא רק לפי הבנה מסוימת ולא אליבא דהלכתא.¹⁸⁵

180. הרב נעם קניגסברג (יישוב הקושיה על רבי צבי הירש קלישר בענין הקרבה בזמן הזה מדין במה, המעין נא, א עמ' 32-38), וההצעה לבנות במה גדולה מבוארת גם בדברי ההתעוררות תשובה (א, קפא ד"ה ועוד). ויעוין עוד בפתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים, שהציע להקדיש פסח על תנאי, שאם כדעת הרמב"ם הרי הוא פסח, ואם כדעת הראב"ד הרי הוא חולין בעלמא. דבריו הובאו בהתעוררות תשובה (א, קפא ד"ה הנה; וכע"ז שם א, פז ד"ה על) ובמקדש מלך (ריש פ"ז). וכן הציע הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, ט ד"ה והוא). ויעוין במה שהעיר על הצעה זו בתורת הבמה (עמ' שיח הערה מד). לכל הדיון בהצעת הבמה של הרב קלישר, יעוין עוד בתורת הבמה (פרק כ ס"א-ב) שהאריך.

181. ציץ אליעזר (י, ה ד"ה וא"כ לפי"ז).

182. מקדש מלך (טור מלכה פ"ג אות א) בשם רא"י אורלנסקי, ויעוין עוד בקדושת הר (פי"ג) שהאריך בזה.

183. מקדש מלך (טור מלכה פ"ג אות א), וכפי שהאריך לנמק בהררי בשדה (שם הערה 3).

184. מקדש מלך (טור מלכה פ"ב אות א, ויעוין בהררי בשדה שם הערה 2).

185. דרישת ציון (עמ' 155-156) בשם הרב חיים מרדכי זילברמן.

הראב"ד אינו סובר שהקדושה נותרה. אין מקום להבנה זו בדברי הראב"ד.¹⁸⁶

(ה) **לראב"ד ניתן לקדש בימינו את מקום המקדש.** לשיטת הראב"ד, ביכולתנו לקדש כיום את מקום המקדש, ואז הוא יתקדש לכל הדעות.¹⁸⁷

25. גגין ועליות

פקפוק בקדושת האזורים המוגבהים שבירושלים ובהר הבית. הסכמת רוב הראשונים היא שגגין ועליות לא נתקדשו – לא בקדושת ירושלים, ולא בקדושת העזרה.¹⁸⁸ לאור זאת, ולאור העובדה שחלקים מהעיר הוגבהו מגובהם המקורי בזמן בית ראשון, יש שפקפקו בקדושתם בזמננו,¹⁸⁹ ולכאורה יש מקום להרחיב את פקפוקם גם לאזורים מוגבהים בהר הבית עצמו.

הגבהת המפלס של אזור שלם אינה בכלל גגין ועליות. הגבהה זו אינה בכלל גגין ועליות.¹⁹⁰ ולכאורה, כן מוכח מכך שהגבהה רבה נעשתה בהר הבית בזמן בית שני, ובהכרח שלא פגמה בקדושתו.¹⁹¹

186. עבודה תמה (ז ע"א - ח ע"ד; קג ע"ד – קד ע"ד).

187. תורת הבית (ח"ב ד, י, ג-ד).

188. לסקירת דברי הראשונים, כעשרים במספר, יעוין לעיל (עמ' קכב). לדעת הרשב"א, יעוין לעיל (סי' ח). לדעת הרמב"ם, יעוין לעיל (סי' ט).

189. בית רידב"ז (סי' לח ד"ה וכיון), משנת יעקב (רוזנטל; הלי מע"ש ב, טז, ויעו"ש שמשמע שאף החזו"א הסכים עמו באופן עקרוני). יצוין כי הרידב"ז התייחס דווקא לעפר שהביאו נכרים בזמן גלות, ונראה מדבריו שחילק בינו ובין עפר שיביאו ישראל כחלק מבניית המקדש. ואולם יש לדון על חילוק זה, ואכמ"ל, ויעוין בזה בדברי הגר"ז"ר בנגיס דלהלן מיד.

190. נטיית המקדש מלך (פ"י, החל מד"ה ובעיקר חידושו; אך יעו"ש שלא הכריע בזה בהחלטיות. ויעוין עוד שם בהררי בשדה פ"ד הערה 1 ד"ה ובעיקר, טור מלכה פ"ד הערה א ד"ה ומה, פ"ה ד"ה והנה בתשובות בית רידב"ז), הגר"ז"ר בנגיס בחידושו (מהד' מכון ירושלים, ח"ב סי' מ עמ' קסב ד"ה אמנם), ויעוין עוד לעיל (סי' יא).

191. יעוין לעיל (סי' יא).

26. קדושת ירושלים כשרוב תושביה גויים

ביטול קדושת העיר כשרוב תושביה גויים. כיום, המציאות היא שרוב תושבי העיר העתיקה הם גויים.¹⁹² כאשר רוב תושבי ירושלים הם גויים, מתבטלת קדושת היקף החומה ואין לאכול בה קדשים קלים.¹⁹³

(א) **רוב גויים איננו מבטל את הקדושה.** רוב גויים אינו מבטל את קדושת העיר.¹⁹⁴

(ב) **רוב גויים מבטל דווקא דין מוקפות חומה, ואינו נוגע לירושלים.** דין רוב גויים נאמר דווקא בבתי ערי חומה, ולא בירושלים.¹⁹⁵

(ג) **רוב יהודי בירושלים רבתי.** אם מתחשבים גם בתושבי העיר החדשה, יש רוב יהודי, וייתכן שיש בעובדה זו כדי להשפיע על הדיון.¹⁹⁶

27. עד היכן קדושת העיר

אי-ידיעת גבולות ירושלים המקודשת. כדי לאכול קדשים קלים בכל ירושלים, יש צורך לדעת היכן מסתיימים גבולות ירושלים המקודשת.

(א) **גבולות ירושלים המקודשת ידועים לנו.** ניתן לדעת מהם גבולות ירושלים המקודשת, במידה לא מבוטלת של דיוק.¹⁹⁷

(ב) **ניתן מספק להגביל אכילה לשטח שבועדות נמצאת בתוך התחום.** לכאורה נראה שכל עוד אין ידיעה וודאית בזה, אפשר מספק להגביל את

192. נתון זה מוזכר, בין היתר, בקובץ על נתונייך ירושלים 2021 (עמ' 33).

193. יריעות שלמה (פיינזילבר; הל' בית הבחירה ז, יג ד"ה והנה רבינו לא הזכיר) בדעת התוס', הובא במקדש מלך (טור מלכה, פ"ו אות א ד"ה והעיר). המקדש מלך כתב בשם היריעות שלמה שזו מניעה מיוחדת ששייכת דווקא בפסח, ושמניעה זו מוסכמת על הרמב"ם, אך לא מצאתי כן בדברי היריעות שלמה, ואף בסברה לא ברור מאי איריא פסח.

194. יריעות שלמה (שם) בדעת הרמב"ם.

195. מקדש מלך (טור מלכה, פ"ו אות א, החל מד"ה ולכאורה יש).

196. לא מצאתי למי שכתב כן. לסוגיה כולה, יעוין עוד בתורת הבית (ח"ב ג, יג).

197. יעוין במאמרו של אשר גרוסברג (תחומיה המקודשים של ירושלים, תחומין יט עמ' 469-485), וכן במאמר נוסף שלו (תחומין כד עמ' 510-516), וכן באנציקלופדיה תלמודית (כרך כה, נספח לערך ירושלים: מקומה של ירושלים וגבולותיה), ובעיר הקודש והמקדש (ב, פרקים ד-ז).

אכילתם רק למתחם הר הבית, ולאזורים סמוכים לו, שניתן לקבוע שבוודאות נמצאים בתוך התחום.¹⁹⁸

ה. בניית המקדש וכליו

28. הכל בכתב

האיסור לשנות ממידות המקדש מונע את בנינו. בכמה מקומות בגמרא, נשללה האפשרות לבצע שינויים קלים בצורת המקדש, מכוח הפסוק 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'. דין זה עשוי לעכב את היכולת לבנות מקדש.¹⁹⁹

(א) **כאשר יש אילוץ הלכתי, מותר לשנות מהמידות.** כאשר יש אילוץ הלכתי, מותר לשנות ממידות המקדש, ומכך מוכח שהאיסור לשנות אינו מעכב.²⁰⁰

(ב) **שינוי שנובע מחוסר ידיעה אינו מעכב.** עלינו לעשות ככל יכולתנו, ואם בכל זאת מחמת חוסר ידיעתנו ויכולתנו יצא דבר מה שונה מבית שני, אין בזה כדי לעכבנו מן הבניין.²⁰¹

29. בנייה בטומאה

איסור לבנות מקדש ומזבח בטומאה. אסור לבנות את המקדש והמזבח בטומאה.²⁰²

198. לא מצאתי למי שכתב כן.

199. יעוין בתשובת רע"א לרב קלישר (דרישת ציון עמ' 99, ושוב בשו"ת רע"א מהד' מכון המאור תשס"ה, ח"ה כתבים סי' מ; והעניין נזכר גם בתחילת הדיון בדרישת ציון, עמ' 90).

200. הרב ישראל אריאל (שינויים במקדש ובכליו במהלך הדורות, מעלין בקודש יב עמ' 103-119), הרב איתי אליצור (האמנם "הכל בכתב"? מעלין בקודש כא עמ' 61-69); ויעוין בתגובתו של הרב צבי שלוח (אכן "הכל בכתב", מעלין בקודש כב עמ' 199-205).

201. הרב בנימין לנדאו (האם מותר לעשות שינויים במבנה בית המקדש, אמונת עתיד 100 עמ' 171-182). ויעוין עוד בסוגיה זו בתורת הבית (ח"ב ח, ב; י, ג).

202. שערי צדק (פאנעט; סי' קב ד"ה נוסף וסי' קד ד"ה ובאתי), ויעוין במנחת יצחק (ו, קלג) שהאר"ך לבאר את דבריו. וכע"ז כתב במועדים וזמנים (ד, שגא עמ' רכט ד"ה ובעצם).

מותר לבנות בטומאה, כשאי אפשר בטהרה. מותר לבנות בטומאה, כשאי אפשר לעשות זאת בטהרה.²⁰³
ההיתר מתייחס רק לתיקון ולא לבנייה. ההיתר הוא דווקא לתקן ולא לבנות.²⁰⁴
ההיתר מתייחס גם לבנייה. אין לחלק בזה, וההיתר הוא גם לבנות.²⁰⁵

30. בניית המזבח מאבנים חלקות ללא הנפת ברזל

אין ביכולתנו להשיג אבנים חלקות ללא ברזל. אין ביכולתנו להשיג אבנים חלקות מבלי להשתמש לשם כך בברזל, דבר הפוסל את האבנים למזבח.²⁰⁶
(א) ישנן בעולם אבנים חלקות שהוחלקו ללא ברזל. אבנים כאלו קיימות לרוב גם בזמננו.²⁰⁷
(ב) יש אפשרויות להחליק אבנים בדרכים שונות ללא ברזל. כיום יש אפשרויות נרחבות לחיתוך בקרני לייזר ובדרכים נוספות, ללא מגע בברזל.²⁰⁸ מלבד זאת, לכאורה גם בעבר היה ניתן להחליק אבנים באמצעות אבנים אחרות,²⁰⁹ וכן באמצעות זרם מים.²¹⁰

203. דרישת ציון (עמ' 92).

204. רי"ח זוננפלד (מובא בשמו במקדש מלך, טור מלכה פ"י אות ח).

205. מקדש מלך (טור מלכה, פ"י אות ח), וכן עולה מדברי הדרישת ציון הנ"ל, וכן כתבו עוד אחרונים רבים, והובאו לעיל (עמ' מח-ג).

206. שו"ת בית שלמה (דרימר; יו"ד ב, קכה ד"ה ואני לא), ואף בדרישת ציון וירושלים (מאמר א אות ג) הסתפק בזה, וכן בחבצלת השרון (תנינא, סי' כג) העלה זאת כעיכוב לחידוש העבודה.

207. קרנות המזבח (עמ' עט).

208. לא מצאתי למי שכתב כן. ויעוין במאמרו של הרב שאול יונתן ויינגרט (שחיטה ומילה בקרני לייזר, תחומין כב עמ' 521-530), שעסק בנושא קרוב לנידונו. ויעוין עוד בדברי הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 454).

209. וכפי שניתן לעשות זאת כיום, וכידוע למי שהתנסה בכך.

210. וכלשון הפסוק (איוב יח, יד): 'אבנים שחקו מים', וכדברי המדרש (אדר"י נוסח א פ"ו) בעניין המראה שראה ר' עקיבא.

- (ג) **אבנים הפגומות מברייתן כשרות**. אבנים הפגומות מברייתן כשרות לבניית המזבח, ורק אבנים שנפגמו על ידי אדם פסולות.²¹¹
- (ד) **ברזל אינו פוסל אלא לאחר העקירה מהקרקע**. כל זמן שהאבנים מחוברות לקרקע, אין הנפת ברזל פוסלתן.²¹²
- (ה) **ברזל אינו פוסל אלא לאחר ההקדשה**. אבנים שנפגמו לפני שהוקדשו כשרות לבניית המזבח, ורק אבנים שנפגמו לאחר שהוקדשו פסולות.²¹³
- (ג-ה) **גם אבנים הפגומות מברייתן פסולות**. אין מקום להבנה המכשירה אבנים הפגומות מברייתן. ומיניה וביה, אין מקום גם להבנה המכשירה אבנים שנפגמו לפני עקירתן או לפני הקדשתן.²¹⁴
- (ו) **ניתן לבנות מזבח כשר שלא מאבן**. בנייה מאבן אינה מעכבת את כשרות המזבח, ואם אי אפשר לבנותו מאבנים ניתן לבנותו מחומרים אחרים.²¹⁵

31. בניית המזבח שלא על ידי כל ישראל

- הקרבה ללא בית – רק במזבח שנבנה על ידי כל ישראל**. דין מקריבין אע"פ שאין בית נאמר דווקא במזבח שנבנה על ידי כל ישראל, ולא על ידי יחיד.²¹⁶
- (א) **יחיד יכול לזכות לציבור**. גם לדעה זו, יחיד יכול לזכות לציבור את המזבח שבנה.²¹⁷

211. רש"י (מידות ג, ד); הובא בתורת הבית (ח"ב יג, ו; ח"ג ג, כ, ב-ג) ובמאמרו של הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 454). וכ"כ הרב יהושע פרידמן (מעלין בקודש יח עמ' 13-21).

212. הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 456).

213. הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 454).

214. הרב הלל בן שלמה (מעלין בקודש יח עמ' 187-197), הרב עמיחי אליאש (מעלין בקודש יט עמ' 181-188).

215. תורת הבית (ח"ב יג, ו; ח"ג ג, כא), הרב יוסף יחיאל אלבוים (תחומין ה עמ' 456-458).

216. ראב"ן (שו"ת בסוף הספר, ט), הובא בשו"ת חזון נחום (וידנפלד; א, צה, ה) ובציץ אליעזר (א, י, מה).

217. יעוין במקדש מלך (טור מלכה פ"ג אות ג) שהאריך לדון באפשרות זו; וכ"כ בתורת הבית (ח"ב יב, ב, ב).

(ב) אין מניעה לבנות מזבח בימינו מכספי ציבור. לכאורה, אין בדברים אלו מניעה לבנות מזבח בזמננו מכספי ציבור, ולא גרע מבית שני שנבנה על ידי מיעוט ישראל.²¹⁸

32. שיעור מקום המערכה שעל המזבח

הראשונים נחלקו בשיעור מקום המערכה. הראשונים²¹⁹ נחלקו בשיעור מקום המערכה שעל המזבח, האם הוא ריבוע שצלעו עשרים וארבע אמות, או עשרים וארבע אמות ועוד ארבעה טפחים.²²⁰

ניתן להסתפק בריבוע קטן. ניתן לצאת ידי שניהם, ולהקריב קרבנות רק בריבוע הקטן יותר ולחומרא.²²¹

33. מהות ה'תפוח' שעל המזבח

הראשונים נחלקו במהות התפוח. הראשונים²²² נחלקו בהבנת מהות ה'תפוח' שעל המזבח, האם הוא ערימה של דשן או טבלה בגובה אמה שהונחה על המזבח.²²³

(א) יש להכריע שהתפוח הוא ערימת דשן. יש להכריע כשיטת הרמב"ם שהתפוח הוא ערימת דשן ולא טבלה, הואיל וכך פירשו רוב הראשונים, וכך נראה גם מדברי חז"ל בתיאור המזבח ובמקומות נוספים.²²⁴

(ב) המחלוקת אינו מעכבת. נראה שהמחלוקת אינה מעכבת את בניית המזבח, שכן גם אם טבלה זו מהווה חלק מהמזבח, סוף סוף גובה המזבח אינו מעכב.²²⁵

218. לא מצאתי למי שכתב כן.

219. רמב"ם וראב"ד (הל' בית הבחירה ב, ז).

220. חבצלת השרון (תנינא, סי' כד ריש עמ' 56).

221. לא מצאתי למי שכתב כן.

222. רמב"ם וראב"ד (הל' תמידין ומוספין ב, ז).

223. חבצלת השרון (תנינא, סי' כד ריש עמ' 56).

224. באר שבע (תמיד כח, ב ד"ה על), ויעוין עוד בכס"מ (הל' תמידין ומוספין ב, ז) ובערוה"ש העתיד (קדשים קד, יח).

34. **עיכוב מעלה עשן את הקרבת הקטורת, ועיכוב כלי המקדש זה את זה אי אפשר לחנך את מזבח הזהב בלי מעלה עשן, וממילא גם לא את המזבח החיצון.** אין ביכולתנו לחנך את מזבח הזהב, משום שאחד מסממני הקטורת הוא מעלה עשן שאינו מוכר לנו,²²⁶ ומכיוון שנאמר בירושלמי²²⁷ שכלי המקדש מעכבים זה את זה, ממילא אין גם אפשרות לחנך את המזבח החיצון ולהקריב עליו קרבן כלשהו.²²⁸

(א) **הדעה שכלי המקדש מעכבים זה את זה סותרת לדין מקריבין אע"פ שאין בית.** לכאורה דעה זו סותרת להלכה שמקריבין אע"פ שאין בית.²²⁹ ומכיוון שכך, נראה שרק בקידוש הראשוני נדרשו כל הכלים, אך מכיוון שקידשה לשעתה ולעתיד לבוא, כבר אין עיכוב.²³⁰

הבית אינו מעכב הקרבה, אך כליו מעכבים. אמנם מקריבים אע"פ שאין בית, אך אין מקריבין בלי כל כלי המקדש.²³¹

הכלים מעכבים הקרבה רק כשהם קיימים ואינם במקומם. גם לשיטה שהכלים מעכבים, היינו דווקא כשהם קיימים.²³²

(ב) **מעלה עשן אינו מעכב.** מעלה עשן אינו מעכב, לפחות כשאין אפשרות להביאו.²³³

(ג) **מעלה עשן מעכב, אך רק ביום כיפור.** עיכוב מעלה עשן נאמר דווקא ביו"כ ולא בקטורת של כל השנה.²³⁴

225. לא מצאתי למי שכתב כן. המקור לכך שגובה המזבח אינו מעכב הוא הרמב"ם (הלי בית הבחירה ב, יז).

226. ע"פ הגמרא (יומא לח, א).

227. שקלים (ד, ב).

228. מתא דירושלים (שקלים ד, ב; ושוב שם ו, א), הובא בציץ אליעזר (יב, מז ד"ה מובן).

229. יעוין באנציקלופדיה תלמודית (ערך כלי המקדש, הערה 439), תורת הבית (ח"ג ו, עג, ב), מנחת אשר (וייס; שמות ס"י מח עמ' שלט ד"ה ובאמת וד"ה אולם).

230. יעוין באנציקלופדיה תלמודית (ערך כלי המקדש, הערה 444).

231. יעוין באנציקלופדיה תלמודית (ערך כלי המקדש, הערה 446).

232. יעוין באנציקלופדיה תלמודית (ערך כלי המקדש, הערה 455). ויעו"ש (הערה 456) שיש חולקים.

233. מהר"ץ חיות (יומא לח, א ד"ה ולא), ע"פ דברי הבי"י (או"ח קלג, א).

(ד) יש תחליפים למעלה עשן. ניתן לקיים את דין העלאת העשן גם בעשבים אחרים.²³⁵

(ה) לפי הבבלי הכלים אינם מעכבים זה את זה. הקביעה שכלי המקדש מעכבים את זה את זה אינה מוסכמת על הבבלי.²³⁶

(ו) העיכוב מתייחס לעשיית הכלים ולא לחינוכם. גם לו יצויר שהכלים מעכבים זה את זה, ושאינן כיום אפשרות להקריב על מזבח הזהב – עדיין אין זה ברור שהדבר יעכב מלהקריב על המזבח החיצון, שכן לכאורה, די בעצם עשיית מזבח הזהב כדי להסיר את העיכוב מהקרבה על החיצון.²³⁷

35. אובדן הרצפה שהייתה בתקופת הבית וצורך לקדש את הרצפה החדשה
צורך לקדש את רצפת העזרה. אולי רצפת העזרה שהייתה בתקופת הבית כבר איננה במקומה, וצריך לקדש את הרצפה החדשה, על ידי מלך ונביא.²³⁸
(א) רק בימות משה היה צורך בקידוש. רק בימות משה רבינו היה צורך בקידוש, ואילו בזמננו עבודתה מחנכתה.²³⁹
(ב) הרצפה אינה כלי. לכאורה, ייתכן לומר שהרצפה אינה כלי, וממילא אין בה תורת קידוש כפי שיש בכלים.²⁴⁰

234. יעוין בתורת הבית (ח"ג ה, נד; ושם, מט-נו נידונו שאלות יסוד נוספות ששייכות לקטורת) ובקונטרס דיני הקטורת במקדש (ברנשטיין; עמ' 20 הערה 148).

235. יעוין בקונטרס דיני הקטורת במקדש (ברנשטיין; עמ' 20 הערה 147).

236. שבט הלוי (ד, סט ד"ה יקרתו), תורת הבית (ח"ג ו, עג, ג; ושם אות ב שאף מהרמב"ם נראה שאין מעכבים).

237. לא מצאתי למי שכתב כן.

238. אחד מגאוני ורשה (מובא בקרנות המזבח עמ' צג).

239. קרנות המזבח (עמ' צג), ולכאורה כן מפורש ברמב"ם (הל' כלי המקדש א, יב). ולכאורה אי איתא שיש צורך במלך ונביא כדי לקדש כלים, הייתה קיימת בעיה לא רק ברצפה אלא בכל כלי המקדש, וצ"ע מדוע דנו רק על הרצפה.

240. לא מצאתי למי שכתב כן.

ו. שותפות הציבור בעבודת המקדש

36. גביית מחצית השקל כשאי אפשר לגבות מכל ישראל

החוסר במחצית השקל מעכב מהקרבת קרבנות ציבור, ואף מחנוכת המזבח הנדרשת לפסח. בזמן הגלות אין אפשרות לגבות את מחצית השקל, ולכן אין אפשרות להקריב קרבנות ציבור, ומכיוון שכך, הקרבן היחיד שניתן להקריב הוא פסח.²⁴¹ ואם אין תמידין, גם פסח אין להקריב, שכן אין להקריב על מזבח שלא נחנך בהקרבת תמיד של שחר, אלא שדנו לומר שפסח שאני שהמבטלו בכרת.²⁴²

(א) אף מעטים שתּרמו יכולים לזכות את תרומתם לכל ישראל ולהביא קרבנות ציבור. גם אם מעטים בלבד תּרמו את שקליהם, ניתן לזכות את השקלים לכל ישראל, ולהביא את קרבנות הציבור בשם כל ישראל.²⁴³

(א.א) אי אפשר לזכות למי שאינו מעוניין בהקרבה. אין אפשרות לזכות למי שבעצמו אינו מעוניין בהקרבת הקרבנות.²⁴⁴

אפשר לזכות גם למי שאינו מעוניין. הדבר אינו מעכב,²⁴⁵ או שאפשר לזכות לו.²⁴⁶

241. שו"ת שאילת יעבץ (א, פט; הובא בחת"ס יו"ד, רלו; ודברי החת"ס נדפסו גם בדרישת ציון עמ' 118).

242. יעוין במקדש מלך (פ"א) שהאריך בזה, ויעוין עוד במכתב הרב חיים מאיר אלישר (שו"ת משה האיש סי' נב; נדפס גם בסו"ס מקדש מלך), וכן במכתב הגרצ"פ לרב אלישר (בסו"ס מקדש מלך).

243. דרישת ציון (עמ' 119), הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, יא; הובא בדרישת ציון עמ' 132), עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' לד), עת לחננה (עמ' 130-162). לכך נטה גם המועדים וזמנים (ד, שנא עמ' רכח ד"ה הן אמת).

244. כלי חמדה (ויקרא מט ע"א ד"ה ובאמת) בדעת ר' יהושע מקוטנא (במכתבו שנדפס בדרישת ציון עמ' 209), ודברי הכלי חמדה הובאו בציץ אליעזר (יב, מז, יג).

245. עיר הקודש והמקדש (ד, עמ' לד-לו), עת לחננה (עמ' 164). ויעוין בהררי בשדה (על מקדש מלך פ"ג הערה 10 [כולל הוספה שנדפסה בסוף הכרך במהד' תשכ"ח, ובמהד' תשנ"ז שובצה במקומה]). ויעוין עוד בעניין קצת דומה בחזון עובדיה (פרוזבול עמ' עה-עז).

246. לסוגיה כולה, יעוין עוד לעיל (סי' טז). לשאלת היתכנות התרומה בהעברה בנקאית, יעוין במאמרו של הרב יהושע פרידמן (אמונת עתיד 114 עמ' 109-117).

(א.ב) רק בית דין הגדול יכול לזכות. אמנם ניתן לזכות לכל ישראל, אך דווקא על ידי בית דין הגדול ולא בהיעדרו.²⁴⁷

אין צורך דווקא בבית דין הגדול. לכאורה לא ברור מניין הצורך בבית דין הגדול דווקא, ולכאורה הוא הדין לכל סמכות רלוונטית אחרת, שמקובלת על הציבור וגובה מכולם את שקליהם.²⁴⁸

(ב) כיום הבעיה אינה קיימת. לכאורה, כיום יש אפשרות לגבות את מחצית השקל – הן משום שרבים מישראל מקובצים בארץ ישראל ובריכוזים נוספים, הן משום שקיימים מגוון אמצעי גבייה אלקטרוניים המגשרים על ריחוק גיאוגרפי.²⁴⁹

(ג) ניתן לחנוך מזבח בפסח. מה שנאמר שיש לחנוך דווקא בתמיד הוא בגלל עשה דהשלמה, ומכיוון שבפסח לא נאמר עשה זה, ממילא ניתן לחנוך בו את המזבח.²⁵⁰

247. עבודה תמה (סב ע"א-ע"ב), וציין שכבר העלה לעיל מינה את העיקרון של צורך בבית דין הגדול, ואכן עיקרון זה מוזכר שם לעיל (ז ע"ג סד"ה ומלבד) בהקשר דומה, ואף בנוגע לייחוס הכהנים מועלית הטענה שיש צורך חיוני בבית דין הגדול כדי לייחס (ל ע"ד).

248. לא מצאתי למי שכתב כן, ושוב ראיתי שכעין זה כתב בתורת הבית (ח"ב ד, יג, ה). יש להוסיף, שמלשון העבודה תמה לא ברור כל כך האם הבעיה שקיימת בהעדר בית דין הגדול היא חוסר יכולת לזכות שקלים למי שלא תרם או לא מעוניין לתרום ('הב"ד הגדול הם העומדין במקום כל ישראל והם אפטרופסים להם ושלוחיהם אפילו על כרחם'), או שהבעיה היא חיסרון בגמירות הדעת של מי שכן תרם ('כשאין כאן בית דין הגדול [...] איכא למיחש לחששא קרובה, דשמא אחד או יותר מאותן ששלחו שקלים לא ירצה להקנות מחלקו לאותן שלא שקלו'). ואולי לשיטתו, שתי הבעיות קיימות. וצ"ע.

249. כמדומני שלא מצאתי למי שכתב כן.

250. הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 63).

37. גביית מחצית השקל שלא בזמן הבית

אי אפשר לגבות שקלים שלא בזמן הבית. מכיוון שהשקלים אינם נוהגים אלא בפני הבית, ממילא אי אפשר לגבותם במציאות שבה מקריבים קרבנות על מזבח בלי בית.²⁵¹

(א) סתירה לדין מקריבין אע"פ שאין בית. לדעה זו, לא מובן מהו המצב שבו מתקיים דין מקריבין אע"פ שאין בית.²⁵²

(ב) אין פסול בשקלים שהתקבלו שלא בזמן הבית. אין פסול בשקלים שהתקבלו שלא בזמן הבית.²⁵³

(ג) ניתן וצריך לגבות שקלים כשנמצאים בתהליך בניין הבית. מצוות מחצית השקל נוהגת לא רק כשהבית בנוי, אלא גם כשנמצאים בתהליך בנייתו, וכך נעשה בבית שני.²⁵⁴

38. עמידת שלוחי הציבור ליד קרבן התמיד

אי אפשר להקריב תמיד משום שאי אפשר להעמיד שלוחי ציבור לידו. אי אפשר להקריב תמיד משום שצריך עמידה של שלוחי הציבור ליד הקרבן,

251. שו"ת מוהר"ץ חיות (סי' עו [=קונטרס עבודת המקדש] פ"ב ד"ה ומן; הובא בדרישת ציון עמ' 121, ולכאורה הרב קלישר בדבריו שם לא התייחס לטענה זו אלא לטענת היעב"ץ דלעיל [הערה 241], וכנראה הבין שמהרצ"ח אף הוא התכוון לטענת היעב"ץ. ויעוין בדברי מהרצ"ח, שאכן הזכיר את תשובת היעב"ץ בתוך דבריו, וצ"ע. ובעת לחננה עמ' 132-133, הבין שאלו שתי טענות שונות: האחת 'טכנית' שאין יכולת מעשית לגבות כסף מכולם, והשנייה 'הלכתית' שהשקלים אינם נוהגים אלא בפני הבית), מעשי למלך (הלי' בית הבחירה ו, טז ד"ה ונ"ל ראי').

252. כן העירני הרב אלאור כהן שליט"א. שוב ראיתי שכבר עמד בכעין זה חד מקמיא, תלמיד רבינו שמואל בר שניאור, בפירושו למסכת שקלים (ח, ח ד"ה אבל מעשר [עמ' 91 במהד' סופר, 'מסכת שקלים עם שני פירושים', נ"י תשי"ד]; הובא בתורת הבית ח"ג ז, עג, ב), ומכוח זאת פירש את האמור שהביכורים אין נוהגין אלא בפני הבית, שהכוונה לזמן שאין המקום ביד אויב.

253. הרב חיים מאיר אלישר (שו"ת משה האיש סי' נב ד"ה לזה; נדפס גם בסו"ס מקדש מלך).

254. הרב ישראל אריאל (בספרו: מחצית השקל מן התורה – בזמן הזה; ובמיוחד פרקים ג, יא, יב). כעין זה כתב העבודה תמה (קטו ע"ג), אלא שהמשיך והיסב את הדברים לשיטתו הכללית, שלא תיתכן הקרבה בלי בית, יעו"ש.

וממילא אי אפשר לחנוך את המזבח בתמיד, ולכן גם קרבנות אחרים אין להקריב.²⁵⁵

(א) **אפשר להעמיד שלוחי ציבור**. לכאורה, לא ברור מה היסוד להנחה שאי אפשר לקיים עמידה של שלוחי הציבור בזמנו, או שאי אפשר היה לקיימה בתקופה שבה נכתבה טענה זו.²⁵⁶

(ב) **עמידה על הקרבן אינה מעכבת**. העמידה על הקרבן אינה מעכבת.²⁵⁷

ז. עבודת המקדש בטומאה

39. הקרבת קרבנות ציבור בטומאת מת

טומאה דחוייה בציבור דווקא כשהכהן הגדול לובש ציץ ועמו שאר בגדי הכהן הגדול. המציאות כיום היא שרוב ככל ישראל טמאים בטומאת מת, ובכלל זה הכהנים, שטמאים עכ"פ מדין חרב כחלל. בתורה נאסר להיכנס למקדש בטומאה,²⁵⁸ וכן להקריב קרבנות בטומאה.²⁵⁹ בנוגע לקרבנות ציבור, התחדש בחז"ל²⁶⁰ שטומאה דחוייה²⁶¹ בציבור, וניתן להקריב את הקרבנות בטומאת מת. עם זאת, מכיוון שהטומאה דחוייה ולא הותרה – כדי להקריב בטומאה, יש צורך שיהיה ציץ על מצח הכהן.²⁶² וכדי שיהיה ציץ, צריך שיהיו גם שאר

255. דעת תורה (תקסא, ב ד"ה אך מ"מ).

256. לא מצאתי למי שכתב כן.

257. יעוין פסח לה' (עמ' שנג-שנד).

258. במדבר (יט, יג).

259. שמות (כח, לח), ע"פ ביאור הגמרא (יומא ז, א). וכ"כ רש"י (שמות שם).

260. גמרא (פסחים סו, ב - סז, ב; עט, א; יומא ו, ב - ח, ב; תמורה יד, א; ועוד).

261. לרוב ככל הראשונים, הטומאה דחוייה ולא הותרה (סקירת הראשונים מופיעה בפסח לה', עמ' רמב-רמג. מקורות נוספים מהאחרונים שיש בהם עניין ונשמטו ממני בעת כתיבת פסח לה', הובאו ונידונו בעת לחננה עמ' 98-100, ויעוין גם לעיל עמ' שב).

262. כך דעת ר' יהודה, דלא כר' שמעון הסבור שהציץ מרצה גם כשאינו על מצח אהרן (יומא ז, ב). ומבואר בגמרא (שם) שלר' יהודה טומאה הותרה בציבור ולא דחוייה, וזו הסיבה לכך שניתן לעבוד ביו"כ בטומאת מת למרות שבגדי הלבן שלובש הכהן ביו"כ אינם כוללים ציץ. ולדין דקיי"ל שטומאה דחוייה ולא הותרה (וכנ"ל), והרמב"ם (הל' ביאת המקדש ד, ח) פסק כר'

בגדי הכהונה, שהרי הם מעכבים זה את זה, וצ"ע אם בידינו להכין את כל שמונת בגדי הכהן הגדול כהלכה. מכלול זה יוצר מניעה מהקרבנות קרבנות בזמננו.²⁶³

(א) יש בידינו ציץ ובגדי כהונה כשרים. יש בידינו ציץ כשר, ועמו שאר בגדי כהן גדול כשרים.²⁶⁴

(ב) בגדי כהונה מעכבים רק כשעובדים בהם. הדין שבגדי כהונה מעכבים זה את זה מתייחס לעבודה בהם, ולא ללבישת ציץ לצורך ריצוי, שיש מקום להתירה ולתת לה תוקף אף ללא שאר בגדי כהונה.²⁶⁵

(ג) ריצוי הציץ נאמר רק בטומאת בשר ולא בטומאת הגוף. ריצוי הציץ אינו מועיל – וממילא אינו נדרש – בטומאת הגוף של המקריבים, אלא רק בטומאת בשר.²⁶⁶

(ג.א) מהגמרא מוכח שריצוי ציץ נדרש בטומאת הגוף. מה שנאמר שציץ אינו נדרש בטומאת הגוף, בפשוטו אינו מתיישב עם המבואר בגמרא שהציץ מרצה בטומאת הגוף של רוב הציבור, ולכן יש לומר שהקביעה שאין הציץ מרצה על טומאת הגוף מתייחסת דווקא להקרבה באיסור

יהודה שהציץ מרצה דווקא כשהוא על מצח אהרן – נמצא לכאורה שביו"כ שאין ציץ, וכן בזמן שאין כהן גדול בבגדיו, אין אפשרות לעבוד בטומאה. האחרונים התקשו בהבנה שביו"כ אין אפשרות לעבוד בטומאה, שכן בגמרא נאמר כהנחת יסוד שיש אפשרות. לנסיגות ליישב זאת, יעוין בעת לחננה (עמ' 101-104). יש להוסיף שהמאירי (פסחים עז, א ד"ה כבר) בדרכו הראשונה כתב שאכן להלכה, אין אפשרות לעבוד בטומאה ביו"כ.

263. ר"ד זיסקינד (הובא בדרישת ציון עמ' 152 ד"ה [ההערה] השניה), דרישת ציון וירושלים (מאמר ד), עבודה תמה (כג ע"ג), רא"י זלזניק (מוריה קנא-קנג עמ' פא-פב; והוסיף שאולי גם חוטי התכלת שבציץ מעכבים את ריצויו).

264. מחזור המקדש (לפסח, עמ' 144 – בנוגע לציץ). בנוגע לשאר בגדי הכהונה, יעוין לקמן (עמ' תעז-תפד) שהועלו כמה מחלוקות באופן עשייתם. נכון להיום (תשפ"ב), מוצעים במכון המקדש בגדי כהן הדיוט למכירה לכהנים, והוכנו גם בגדי כהן גדול.

265. כתר כהונה (בן שלמה; פרק ה).

266. תוסי' (מנחות טו, א ד"ה והכא), משמעות רש"י (יומא ז, א ד"ה ומה), ועל פיהם באחרונים: דרישת ציון (עמ' 152-155), מהר"א הלוי (א, פח ד"ה עוד הקשה), קרנות המזבח (עמ' לא וסביבתו), תורת הבית (ח"ב יז, ה).

ולריצוי בדיעבד, ולא בהקרבה בהיתר לכתחילה, כשרוב הציבור טמאים.²⁶⁷

(ג.ב) ברמב"ם מבואר שציץ נדרש בטומאת הגוף. מדברי הרמב"ם²⁶⁸ מוכח שלא הבין כך, שהרי כתב במפורש שיש צורך בציץ במקרה של טומאת הגוף שנדחת בציבור.²⁶⁹

הרמב"ם מסכים לכך שריצוי ציץ אינו נדרש בטומאת הגוף. הרמב"ם מסכים להיתר זה.²⁷⁰

(ג.ג) בפסח נדרש ריצוי גם על טומאת בשר. טענה זו אינה נוגעת לפסח, שכן הוא אינו בא אלא לאכילה, ולכן נדרש בו ריצוי על טומאת בשר.²⁷¹

(ד) כשאי אפשר לרצות בציץ, הטומאה נדחת גם בלעדיו. הצורך בריצוי ציץ לא נאמר אלא במקום שבו הדבר אפשרי, וזאת בין היתר מכוח הפסיקה שאף קרבנות יו"כ באים בטומאה, ואף שהכהן לובש בגדי לבן ללא ציץ.²⁷²

267. אבן האזל (הלי' ביאת המקדש ד, יב; הובא בפסח להי' עמי' רסד וסביבתו, יעו"ש).

268. הלי' ביאת המקדש (ד, ז; ד, טו).

269. עבודה תמה (כד ע"ג; ובהמשך דבריו הוסיף שמהגמרא עצמה קשה על התוס', ושמדברי התוס' במקום אחר נראה כרמב"ם, יעו"ש), עת לחננה (עמי' 107), כתר כהונה (בן שלמה; פרק ג; והוסיף על פי רש"י, שגם לשיטה שציץ אינו נדרש בטומאת הגוף, סוף סוף האדם הטמא מטמא את הבשר ויש צורך בציץ).

270. קרנות המזבח (עמי' לב-לה).

271. מגדל דוד (א, עא עמי' 64-65).

272. רדב"ז (הלי' ביאת המקדש ד, ח), מהר"י קורקוס (הלי' ביאת המקדש ד, ח), אור יקרות (יצחקי; חידושי הרמב"ם הלי' ביאת המקדש ד, ח; ויעוין עוד שם בחידושי הש"ס סנהדרין יב, ב), ערוך לנר (סוכה נ, ב ד"ה ועפ"ז נלענ"ד), דרישת ציון (עמי' 152-155), חק נתן (בורגיל; הלי' ביאת המקדש ד, ח), מהר"י"א הלוי (א, פח ד"ה ולדעתו), מעשי למלך (הלי' ביאת המקדש ד, ח), שיח יצחק (נוניס-ואיס; יומא ז, ב ד"ה שם הנח), עיר הקודש והמקדש (ה, עמי' כ), תורת הבית (ח"ב ד, טו; יד, ב; ח"ג ב, יד; ז, עו, ז), עת לחננה (עמי' 115). טענה דומה כתב הרב אליצור סגל (תחומין י עמי' 449), שהציץ מעכב רק כשיש ציץ, יעו"ש.

כע"ז כתבו התוס' (יומא ז, ב ד"ה מכלל) והמאירי (פסחים עז, א ד"ה כבר) בדרכו השנייה, שביו"כ עובדים בטומאת ציבור אף ללא ציץ, משום שאי אפשר לעבוד בציץ.

הציץ מעכב אף בדיעבד. לעולם הציץ מעכב אף בדיעבד.²⁷³

(ה) **הציץ אינו נצרך לעצם הדחייה, אלא להחלת גדרי 'הותרה'.** טומאה נדחית אף בלא ציץ, ומה שהוצרך ציץ אינו בשביל עצם דחיית הטומאה, אלא בשביל להחיל גדרי 'הותרה' ולא גדרי 'דחוייה', כלומר, לפטור מהצורך לחזר אחרי כהנים טהורים.²⁷⁴

(ו) **הציץ מרצה אף כשאינו על מצח אהרן, ואף ללא שאר בגדי הכהן הגדול.** דווקא בקרבנות יחיד יש צורך שהציץ יהיה על מצח הכהן, אך בקרבנות ציבור הציץ מרצה גם כשאינו על מצח הכהן.²⁷⁵ ולשיטה זו, ייתכן שאין צורך בכל שמונת בגדי כהונה בשביל ריצוי הציץ בקרבנות ציבור.

ציץ על מצח הכהן נדרש גם בקרבנות ציבור. ברמב"ם מפורש שהצורך בציץ על מצח הכהן נאמר גם בקרבנות ציבור.²⁷⁶

(ז) **ביכולתנו להיטהר מטומאת מת, על ידי גידול ילדים טהורים.** ביכולתנו להיטהר מטומאת מת, על ידי גידול ילדים שלא ייטמאו למתים, ועשיית הפרה על ידיהם.²⁷⁷

273. עבודה תמה (ק ע"ג - קג ע"ד). לפום ריהטא, לא הצלחתי לאתר בדבריו את הנקודה והטענה שבה הוא שולל את עצם ההבנה של הרדב"ז ומהר"י קורקוס וסיעתם, ולכן לא הבנתי האם הוא חולק עליהם, או שמפרש את דבריהם בשונה מהדרישת ציון. וצ"ע.

274. מועדים וזמנים (א, סו ד"ה ונראה שכוונת וד"ה ולע"ד נראה). לכאורה יש להעיר על דרך זו, שמפשוט הגמרא (יומא ו, ב) נראה שהשאלה האם צריך לחזר אחר כהנים טהורים תלויה במחלוקת בין הסובר שטומאה הותרה בציבור לסובר שטומאה דחוייה בציבור, ודוחק להעמיד סתמא דגמרא דווקא בכגון שאין ציץ, כשהדבר לא נאמר כלל. ואין לתרץ שהקשר הוא יו"כ ולכן הניחו שאין ציץ, שהרי מפורש שם להדיא שמדובר בקרבנות ציבור מגוונים, ולא רק ביום כיפור. וצ"ע.

275. מרכבת המשנה (חלמא; ה' ביאת המקדש ד, ח), ערוה"ש העתיד (קדשים לט, טז), וכן צידד בכתר כהונה (בן שלמה; פרק ד), יעו"ש שהרחיב בזה.

276. עת לחננה (עמ' 109-110).

277. טהרת הקודש (לעווין; עמ' 7-11), וכע"ז בדברי הרב מרדכי גיפטר (בקובץ הדרום ה-ו [ניסן תשי"ח] עמ' 24).

להיבטים נוספים בשאלת היתכנות עשיית פרה אדומה בזמן הזה, ראו: טהרת הקודש (לעווין); קונטרס כרם אליעזר – בענין פרה אדומה בזמן הזה (רבינוביץ; בית שמש תשע"ו),

(ח) כהנים שנטמאו לכלים ולא למת עצמו, יכולים להיטהר ללא אפר פרה אדומה. דין חרב כחלל לטמא כמת עצמו ולהצריך הזאה, לא נאמר אלא בחיבורין, כלומר כשהכלי נוגע בו זמנית במת ובאדם הנטמא, ולפי זה כהנים שנשמרו מטומאת מת ונטמאו רק מכלים שנטמאו למת, יכולים להיטהר ללא הזאה.²⁷⁸

דין חרב כחלל נאמר גם שלא בחיבורין.²⁷⁹

דין חרב כחלל אינו מצריך הזאה. דין חרב כחלל רק מטמא בטומאת שבעה, אך אינו מצריך הזאה.²⁸⁰

דין חרב כחלל מצריך הזאה. לרוב הראשונים, דין חרב כחלל מצריך הזאה, וכן נראה גם מהגמרא.²⁸¹

(ט) אדם שנטמא לכלים ולא למת עצמו, יכול להיטהר על ידי קבלת נזירות. מי שלא נטמא למת עצמו אלא רק לחרב כחלל, יכול להיטהר מטומאת מת על ידי טבילה ללא הזאה, וזאת על ידי קבלת נזירות.²⁸²

חוקת הפרה (על הרמב"ם הל' פרה אדומה ג, טז עמ' נו), ירחון האוצר יח (עמ' נו-נז), פניני סוגיות תליתאה (עמ' עה-עו), זבחי ההוד (עמ' קיז), מגילת המקדש (ערך פרה אדומה).
278. הרב עזריה אריאל (חרב הרי הוא כחלל, בתוך ספרו טהרת ישראל ח"א סי' ב). יצוינו דבריו בפתח המאמר: 'לא אכחד כי דברים אלו מחדשים מאד, ומנוגדים לדברי רוב הראשונים או כולם. עובדה זו כשלעצמה אינה עילה לנעול את הדלת בפני העלאת הנושא לביורור מחדש, אלא מצריכה אותנו למשנה זהירות [...] אף על פי שלעניות דעתי מסקנת דברי נכונה להלכה – לפי שעה אינני רואה בה הלכה למעשה. באתי להציע את הדברים לפני לומדי התורה'.
279. כן דעת רוב או כל הראשונים, וכדברי הרב אריאל הנ"ל בפתח מאמרו; ויעוין עוד בתגובת הרב זלמן קורן למאמרו של הרב אריאל (מעלין בקודש טז עמ' 197-200).
280. תורת הבית (ח"ב יב, ח, ג): 'ואפילו נגע התינוק במתכת שנטמא בטומאת מת ונעשה כהמת עצמו, כמו שדרשו חז"ל 'בחלל חרבי', חרב הרי היא כחלל, ומטמא את האדם טומאת שבעה, אבל אינו חייב בהזאת אפר פרה, ועיין ברמב"ן על התורה פרשת חקת (יט, טז).'
281. טהרת ישראל (ח"א עמ' 138-145, ובפרט סקירת הראשונים בעמ' 138 הערה 212). הטהרת ישראל סייג את הדברים וכתב שהם תלויים בדיונו הנ"ל, האם חרב כחלל נאמר גם שלא בחיבורין.
282. נזיר אלקים (עמ' 172-179).

40. דחיית שבת לצורך הקרבת קרבנות ציבור בטומאה

דין טומאה דחוייה בציבור אינו מאפשר הקרבה בשבת. דין טומאה דחוייה בציבור מאפשר רק הקרבה ביום חול, ולא בשבת ויו"ט.²⁸³

דין טומאה דחוייה בציבור נאמר גם בשבת. במשנה²⁸⁴ מפורש שדין טומאה דחוייה בציבור מתייחס בין היתר לכבשי עצרת הבאים ביו"ט, ובגמרא²⁸⁵ מפורש שדין טומאה דחוייה בציבור נאמר גם ביום כיפור, וכן מבואר בראשונים שדין זה נאמר גם בשבת ויו"ט.²⁸⁶

41. חנוכת המזבח בטומאה

אי אפשר לחנוך את המזבח בטומאה. אע"פ שטומאה דחוייה בציבור, הדבר אמור דווקא בקרבנות ציבור הקרבים על מזבח שכבר נחנך, אך קרבנות החינוך עצמם אינם באים בטומאה.²⁸⁷

ניתן לחנוך את המזבח בטומאה. גם קרבנות החינוך באים בטומאה.²⁸⁸

283. יעוין בכלי חמדה (ויקרא עמ' 3-4, ושוב בפרשת צו אות ה דף יח, א-ב) ובאבני הלבנון (עמ' טז-יז).

284. פסחים (עו, ב).

285. פסחים (עו, א).

286. רמב"ם (פיהמ"ש, הקדמה לסדר קדשים סד"ה והחלק הראשון), תוס' (יומא נ, ב ד"ה וא"ל), רבינו מיוחס (במדבר כח, ב), ועוד.

287. רמ"מ פנט בעל השערי צדק, בקטע שהדפיס בסוף שו"ת מראה יחזקאל של אביו, שהובא על ידו לדפוס (סיגט תרל"ה). וכן הובא במקדש מלך (טור מלכה, פי"א אות ב ד"ה הנה) בשם 'רב גדול אחד', ואולי הכוונה לרמ"מ פנט.

288. הערות וביאורים לבעל הכלי חמדה, בסוף ה"ל א"י המיוחסות לבעל הטורים (אות ט עמ' 8 ד"ה וראית'ל), מקדש מלך (טור מלכה, פי"א אות ב), מכתבי תורה לרא"ם מגור (סי' סו הערה ח), שו"ת שם משמעון (פאללאק; סי' ל ד"ה ופלא, ד"ה ואיברא וד"ה ובאמת). ויעוין לעיל (סי' ב).

42. חשש לטומאת קרי בהטלת מים

חשש לטומאת קרי בכל הטלת מי רגלים. מכיוון שאיננו בקיאים בשמירת טהרה, לכן בכל הטלת מים של איש יש לחשוש לטומאת קרי.²⁸⁹
אין צורך לחשוש לכך. אין צורך לחשוש לכך.²⁹⁰

43. רוב זבים בפסח

כיום רוב עם ישראל טמאים בטומאה היוצאת מן הגוף, ובמצב כזה אין אפשרות להקריב פסח, מדין 'רוב זבים'. מכיוון שבזמננו רבים מעם ישראל אינם מקפידים על טבילה מטומאת נידה, נוצר מצב שבו רוב הציבור טמא בטומאת נידה ובוועל נידה, שאינה נדחית בציבור;²⁹¹ ובמצב זה, גם הטמאים בטומאת מת אינם יכולים להקריב פסח, משום שאין הם חשובים רוב ציבור, והטומאה נדחית דווקא ברוב ציבור.²⁹²

(א) מחשבים רק את שומרי המצוות. חישוב רוב ציבור אינו נקבע על פי מי שאינו שומר תורה ומצוות.²⁹³

(ב) מחשבים רק את המגיעים לעזרה. מחשבים רק את מי שבא לעזרה להקריב בפועל.²⁹⁴

חישוב המגיעים לעזרה בלבד אינו ישים ומעורר קשיים. שיטה זו אינה ישימה בפועל, ואף מעוררת קשיים רבים.²⁹⁵

289. מנחת יצחק (ה, א, ג-ה).

290. אל הר המור (עמ' כג הערה ב).

291. הדין שטומאת בוועל נידה אינה נדחית בציבור עולה מדברי הגמרא (יומא ו, ב), והתבאר בשני אופנים בטהרת ישראל (אריאל; ח"א עמ' 311-313).

292. ר"ד זיסקינד (במכתבו שנדפס בדרישת ציון עמ' 151), וכעין זה במגדל דוד (א, סב-סה; ויעוין עוד שם ג, סה). ויעוין עוד פסח לה' (עמ' רפד הערה 4).

293. יעוין בפסח לה' (עמ' שעה-שפא).

294. פשטות הרמב"ם (הל' קרבן פסח ז, ו), דרישת ציון (עמ' 151), תורת הבית (ח"ב ד, טז).

295. יעוין בפסח לה' (עמ' שנט-שסח). ויעוין עוד במקדש מלך (טור מלכה פ"ט אות ג ד"ה ועל דבר החקירה) שדן בדינם של טמאי מגע הזב לעניין זה, ובמה שהעיר עליו בתורת הבית (ח"ב ג, טז; ושם ח"ג ז, עב).

44. חשש לזיבה וצורך במים חיים ובטהרת מחוסרי כיפורים

חשש שסתם אדם הוא זב. קיים כיום חשש שסתם אדם הוא זב, ונדרש לספירת שבעה נקיים וטבילה במים חיים (מי מעיין).²⁹⁶

(א) **בסתמא, אין לחשוש לזיבה.** בסתמא דמילתא אין לחשוש לכך.²⁹⁷

(ב) **בזמננו יש לתלות ראיית זיבה בהרהור, ולכן אין טומאת זב דאורייתא.** כיום רבתה הפריצות, ולכן גם אם אדם רואה זיבה יש לתלות זאת בהרהור, ואין לו דין זב דאורייתא.²⁹⁸

45. החיוב בהקרבת קרבנות המועדים הבאים על טומאת מקדש וקדשיו כשהציבור טמאי מתים

כשהציבור טמא אין מקריבים את קרבנות המועדים, וגם את שאר קרבנות הציבור. מכיוון שטומאה דחוייה בציבור, ממילא אין צורך בכפרת קרבנות המועדים על טומאת מקדש וקדשיו, ומכיוון שכך אין מקריבים אותם.²⁹⁹

296. חזון נחום (לר' אליעזר נחום, על מסכת כלים פרק א משנה ו, דף כ ע"א; הובא במעשי למלך הל' בית הבחירה ז, טו; במנחת יצחק ה, א, ו; ובציץ אליעזר י, א, נא), וכעין זה בדברי המגדל דוד (א, סב-סה; ויעוין עוד שם ג, סה), ובדברי הרב עובדיה הדאיה (נדפסו במקדש מלך, טור מלכה פ"ט הערה ג).

297. קרנות המזבח (עמ' נו-נח), עיר הקודש והמקדש במסקנת דיונו (ה, עמ' כא), מקדש מלך (טור מלכה, פ"ט הערה ג ד"ה אלא; ובהררי בשדה שם הערה 5 כתב שכן דעת הר"ד זיסקינד בדרישת ציון עמ' 151, ועוד האריך בזה בהררי בשדה פ"י הערה 26 ופ"א הערה 1, ובין היתר טען שגם החזון נחום הנ"ל מודה לכך, ועוד טען שהחזון נחום התייחס לסתם כניסה להר הבית ללא צורך, ולא התכוון לעכב הקרבת פסח בגלל חשש זה, יעו"ש), תורת הבית (ח"ב ג, יז, ב; יב, ו, ג), אל הר המור (עמ' כד), הרב הלל בן שלמה (בקובץ כרמי המשפט א עמ' 154-148). יעוין עוד באנציקלופדיה הלכתית רפואית (ערך זב, הערות 5-11 והערה 29 וסביבתה), על היות הזיבה מחלה ועל מידת שכיחותה בציבור.

298. קרנות המזבח (עמ' נז). הדברים נכתבו לפני קרוב למאה שנים, כאשר מצב הצניעות היה טוב בהרבה מאשר בימינו.

299. חת"ס (כתובות כג, א ד"ה אמנם).

ומכיוון שכל קרבנות הציבור מעכבים זה את זה,³⁰⁰ לכן בטומאת מת אין מקריבים אף אחד מהם.³⁰¹

(א) גם כשהציבור טמא יש צורך בכפרה. הצורך בכפרת הקרבנות נותר, שכן לא כל כניסה למקדש בטומאה הותרה, אלא רק כניסה הנדרשת לצורך קרבנות שקבוע להם זמן.³⁰²

(ב) קרבנות ציבור אינם מעכבים זה את זה. קרבנות הציבור אין מעכבים זה את זה.³⁰³

46. יכולת היטהרות טמא מת מטומאת קרי

טמא מת מנוע מלהיטהר מקרינו. אף שטומאה דחוייה בציבור, הדבר אמור דווקא בטומאת מת, ולא בטומאות היוצאות מן הגוף.³⁰⁴ טמא מת אינו יכול להיטהר לחלוטין מטומאות קלות, והוא נשאר בדרגת טבול יום.³⁰⁵ וזאת, בין היתר, על פי מקור בדברי הירושלמי.³⁰⁶

(א) טמא מת יכול להיטהר מקרינו. טמא מת יכול להיטהר מטומאה קלה.³⁰⁷

300. גם זה בחת"ס שם. דברים קצת קרובים לזה, על הבעייתיות בהקרבת קרבן 'תמיד' כשידוע שהוא לא יוקרב בתמידות מדי יום, כתב הרב אליהו גוטמכר במכתבו לרצ"ה קלישר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טז, יא; הובא בדרישת ציון עמ' 132-133; ויעוין במה שכתב בעבודה תמה עח ע"ב, בביאור טענת הרב גוטמכר וגם במענה לטענה זו).

301. חת"ס (כתובות כג, א ד"ה אמנם).

302. יעוין לעיל (סי' טו).

303. יעו"ש. וכעין זה כתב בדרישת ציון (עמ' 133).

304. יעוין בפסח לה' (סי' ח, והרחבה נוספת בסי' ט-יג).

305. חידושי הגר"ח מבריסק על הש"ס (סטנסיל; כריתות י, א סי' תכד; ובחידושי הגר"יז נזיר סד, ב ד"ה אמר). ויעוין עוד בשיח השדה (ח"ב, קונטרס הליקוטים סי' יא), ובמה שהאריך בתשובות והנהגות (א, קכד ד"ה ובעיקר; ד, לד; ד, לו ד"ה ותמה; ד, קלב ד"ה ומה וד"ה אלא; ובהנהגות הגר"ח בסוף הכרך אות קיא), ובספר דברי יעקב (עדס; בעניני הלכה ח"ב שער יד סי' יט-כ).

306. שבועות ב, א. כהבנת הגר"ח בירושלמי, כתב גם האור שמח (הלי שגגות יא, ד ד"ה עוד שם).

307. אבני נזר (יו"ד, רסד), מהר"ם שיק (יו"ד סו"ס ריד), ציץ אליעזר (י, א, נח; ויעו"ש שהביא כמה ראיות לכך).

(ב) **הבנה אחרת בכוונת הירושלמי**. כוונת הירושלמי אחרת.³⁰⁸
(ב) **ייתכן שטומאת קרי אינה קלה בהשוואה לטומאת מת**. לכאורה אין זה ברור שנכון להגדיר את טומאת קרי כטומאה קלה לעניין זה, שהרי היא חמורה מטומאת מת לעניין כניסה למקדש והיתרה בציבור.³⁰⁹

ח. כהנים ולויים

47. עבודת כהני חזקה במקדש

כהני חזקה פסולים מלעבוד במקדש. מכיוון שכל הכהנים שבזמננו הם כהני חזקה, ואין עדות על עבודת אבותיהם בבית המקדש, לפיכך הם פסולים מלעבוד במקדש.³¹⁰

מעיקר הדין כהני חזקה כשרים לעבוד במקדש, ואין לעכב את העבודה בגלל היעדר מיוחסים. אמנם בזמן הבית לא הכשירו כהני חזקה, אך דין זה

308. פני משה (שם ד"ה שאם טבל; ויעו"ש במראה הפנים שהאריך בזה). יש להוסיף שאמנם קיימים דחקים בפירוש, אך לכאורה קיימים דחקים גם בהבנת הגר"ח: (א) בירושלמי לא נאמר שטומאה אחת הייתה מדעת ואחת שלא מדעת, ולכאורה קשה להעמיס זאת על פשטות הלשון. (ב) לשון הירושלמי ברישא היא 'עלתה לו טומאה קלה', בעוד שלפי פירוש הגר"ח, דווקא הטומאה החמורה היא זו שפקעה וסרה מעל האדם. וכן בסיפא, לשון הירושלמי היא 'לא עלתה לו טומאה חמורה' בעוד שלפי הגר"ח, דווקא הטומאה הקלה היא זאת שלא עלתה (דהיינו, אמנם שתיהן לא עלו, אבל החיוב על ביאת מקדש הוא מדין הטומאה הקלה).
309. לא מצאתי למי שכתב כן.

310. רע"א במכתביו לרב קלישר (המכתב הראשון בדרישת ציון עמ' 100-102, ונדפס שוב בשו"ת רע"א, מהד' מכוון המאור, ירושלים תשס"ה, ח"ה כתבים סי' מ עמ' צו-צז. המכתב השני בדרישת ציון עמ' 114-115, ובשו"ת רע"א הנ"ל סי' מב ד"ה ביתר. העניין נזכר גם בתחילת הדיון בדרישת ציון, עמ' 90), דרישת ציון וירושלים (מאמר ב), עבודה תמה (כה ע"ג - נג ע"ד), מגדל דוד (א, עב; א, עה-עח; ג, נב-נה), מועדים וזמנים (ד, שנא עמ' רכו).

הוא מעלה ביוחסין, ומעיקר הדין גם כהני חזקה כשרים, וביטול העבודה בגלל המחסור בכהנים מיוחסים הוא חומרא דאתיא לידי קולא.³¹¹

48. שירת לווים חזקה במקדש

שירת הלוויים מעכבת את התמיד, ובשונה מכהנים, ללוויים אין חזקה. השיר מעכב את קרבן התמיד, והשיר צריך להיאמר דווקא על ידי לויים, ובשונה מהכהנים, הלוויים לא הוחזקו ולא הובדלו מן העם כמעט לשום עניין, ואם כן, היעדר לווים מיוחסים מעכב את היכולת להקריב תמידין.³¹²

(א) **הלכה כחכמים דר' מאיר, שהשיר אינו מעכב.** הסבור שהשיר מעכב את הקרבן הוא ר' מאיר, וחכמים חלוקים עליו.³¹³ ובפשטות, יחיד ורבים הלכה כרבים. וכן פסקו אחרונים רבים.³¹⁴

הלכה כר' מאיר. הלכה כר' מאיר שהשיר מעכב.³¹⁵

311. דרישת ציון (עמ' 92-98; וכן במכתבו השני לרע"א, שם עמ' 103-107 [ובשו"ת רע"א הנ"ל סי' מא]; ובמכתבו השלישי, עמ' 115-116 [ובשו"ת רע"א סי' מג]), הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב בענינים שונים טו, טו-טז; הובא בדרישת ציון עמ' 133-134); קרנות המזבח (עמ' מ-מב ועמ' פב-פח), צמח מנחם (שטוצין; יא, ה ד"ה ובמק"א), הרב אביגדור אלבוים (צפיה ג עמ' 21-27; וכן בספרו תורת הבית ח"ב א, ב; ד, יז; יד, א; ו, כג, ה); הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ג עמ' 54-58; וכן בתחומין ט עמ' 449-458); עת לחננה (עמ' 116-129). ויעוין לעיל (סי' יז, ובמיוחד בסקירת המקורות בעמ' שכח-שלא). ויעוין עוד בעיר הקודש והמקדש (ה, עמ' כב-ל), שבעיקר דיונו נטה לומר שכהני חזקה רשאים לעבוד במקדש, אך בסיום דבריו הסתייג מכך בעקבות דברי רע"א וסיעתו; ועכ"פ סיים וכתב שגם היום יש כהני חזקה עם כתב ייחוס. ובעניי, עד עתה לא ראיתי מקורות ברורים וכתבי ייחוס ממשיים למשפחת כהנים כלשהי.

312. מגדל דוד (א, עט-פד). ויעוין עוד בנושא ייחוס הלוויים בדברי הרב אברהם צבי רבינוביץ (תחומין ה עמ' 501).

313. ערכין (יא, א).

314. פני יהושע (ר"ה ל, ב על תד"ה ונתקלקלו), תפארת ישראל (יכין; תמיד ז, מד), יום תרועה (ר"ה ל, ב ד"ה מאי; יעו"ש שהאריך להקשות על מהר"ם אלשיך שדברי המגדל דוד מבוססים עליו). ויעוין עוד בקונטרסים דלהלן, ובמקורות שצוינו בדבריהם.

315. מרש"י (ע"ז מז, א ד"ה לחצוצרות) נראה שסבר שקיי"ל כמ"ד שהשיר מעכב (ויעוין בזה ביד דוד ע"ז שם), וכן נראה מהחתי"ס (ביצה ד, ב ד"ה פעם) ומהמצפה איתן (ע"ז שם). ויעוין עוד

(ב) אף לר' מאיר שאמר שהשיר מעכב, אין הכוונה לעיכוב ממש. גם לשיטת ר' מאיר, אין הכוונה לעיכוב ממש אלא רק להמתנה עד שיהיה שיר.³¹⁶

49. מינוי כהן גדול ללא מלך וסנהדרין

איננו יכולים למנות כהן גדול, ללא מלך וסנהדרין. איננו יכולים למנות כהן גדול, כל עוד אין מלך וסנהדרין.³¹⁷

כשאין מלך וסנהדרין, ניתן למנות כהן גדול גם בלעדיהם. דין זה אינו כתוב בתורה, וייתכן שצריך לקיימו בכל דור ודור לפי יכולותיו ואמצעיו של אותו דור, ודווקא מינוי בשעה שיש מלך וסנהדרין חייב להיעשות על פיהם, אך אין בזה כדי לעכב את היכולת למנות כהן גדול בדור שלא זכה למלך וסנהדרין.³¹⁸

50. חנוכת הכהן במנחת חביתין בטומאה

אי אפשר לחנוך את הכהנים במנחת חינוך, שאינה באה בטומאה. אסור לכהן לעבוד בלי להתחנך לעבודה במנחת חביתין; מנחה זו אינה דוחה את הטומאה, ומכיוון שהיום כולנו טמאי מתים, לכן אי אפשר להתחנך.³¹⁹

בשאלה אם השיר מעכב, בקונטרס עבודת שמואל (לאבנשטיין; טיוטה אלול תש"פ עמ' קה), בקונטרס עבודת הלויים (גלעד; ד, ח) ובתורת הקרבנות (דיני עבודת הלויים במקדש ב, טז). ובמגדל דוד הוכיח שהשיר מעכב מכך שהוא דוחה שבת, ולכאורה אין בדבר הכרע, וידוע שהמל בשבת חוזר על ציצין שאינם מעכבים (שבת קלג, ב), ואכמ"ל.

316. מאירי (תענית כז, א ד"ה כהנים).

317. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מב).

318. יעוין במאמרו של הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 45-48). כעין זה כתב בהקשר דומה המשפט כהן (קמד, טו), וכעין זה כתב הגרי"א הרצוג (תחומין ו עמ' 42). ויעוין עוד בשיעורו של הרב אשר וייס, הקרבת קרבנות בזה"ז (קונטרס שבועי תרע"ח עמ' ו-ז).

319. הרב אליהו גוטמכר (שו"ת אדרת אליהו ח"ב ענינים שונים טז, כב ד"ה הא; הובא בדרישת ציון עמ' 135), מקדש מלך (טור מלכה פי"א אות ב).

מנחת חינוך אינה מעכבת. מנחת חינוך אינה מעכבת בדיעבד, וכאשר אי אפשר להתחנך הרי זה כדיעבד, ורשאי לעבוד לכתחילה.³²⁰

51. כשרות כהן הזקוק למשקפיים

כהנים רבים נזקקים למשקפיים, ושמה הם בעלי מום. יש מי שהסתפק³²¹ אם כהן הנזקק למשקפיים נחשב בעל מום. ועניין זה עשוי להיות נוגע לרבים מהכהנים, ואולי אף לרובם (אם כי ייתכן שהספק מתעורר דווקא במי שזקוק למשקפיים בעלי מספר גבוה, וצ"ע).

(א) **כהן שרואה גם ללא משקפיים, אינו בעל מום.** כל שיכול לראות גם ללא משקפיים, אינו בעל מום.³²²

(ב) **ניתן לשפר ראייה, ולפוסקים רבים בעל מום שהתרפא כשר.** כיום יש כמה דרכים לשפר את הראייה, ובעיקר ניתוחי לייזר, ובעל מום שהתרפא כבר אינו נידון כבעל מום, ואף כשמדובר במום שמצד עצמו הוא קבוע והרפואה נעשתה בצורה מלאכותית.³²³

320. דרישת ציון (עמ' 135), עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' ל; והוסיף שממה נפשך אין בזה בעיה, שכן אם ננקוט שקרבן זה מעכב את קרבנות הציבור הקבועים, ממילא יהיה מותר להקריבו בטומאה), נטיית הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מד-מה), תורת הבית (ח"ב יד, טו; ח"ג ב, יז).

321. ספר לכבוד ולתפארת (עמ' צט), אילת השחר (ויקרא כא, יח).

322. הגר"ק בתשובתו שנדפסה בספר לכבוד ולתפארת (עמ' צט), וכע"ז בתשובתו בספר שמחת מרדכי (עמ' רמג), יעו"ש. וכן כתב בחשוקי חמד (סנהדרין לו, ב ד"ה קוצר) בשם הגר"ש אלישיב. ויעוין עוד במאמרו של הרב יואב רוזנטל (בירור מיקף בדין משקפים, בית אהרן וישראל נה, עמ' עג-פח; שם נו, עמ' עא-פז; שם נז, עמ' קיח), ושם דן גם על הנזקקים למכשיר שמיעה. ויעוין עוד בקובץ תורת הקרבנות (בכורות ח"א [כסליו תשע"ב] עמ' קסא הערה 35 ד"ה והנה). ובחלק מהמקורות הנ"ל דנו אם הלוש משקפיים נחשב מרובה בגדים, והעניין נידון גם בתורת הבית (ח"ג ז, סב) ובקובץ תורת הקרבנות (הלכות הפסולים לעבודה [אב תשע"ח] עמ' של סעיף לג).

323. באנציקלופדיה תלמודית (ערך מומי כהן, הערה 983) הובאה סיעת אחרונים הסבורים שקרבן שהיה בו מום קבוע ועשו לו רפואה והתרפא, חזר להכשרו, ולא הביאו חולקים. ויעוין במה שדן בזה (בנוגע למומי בהמה) בקובץ תורת הקרבנות (בכורות ח"א [כסליו תשע"ב] עמ' רח).

ט. בגדי כהונה

פתיחה

הלכה פסוקה ופשוטה היא, שאין לעבוד במקדש שלא בבגדי כהונה. לפיכך, כדי לחדש את העבודה יש הכרח להכין בגדי כהונה כהלכתם. מעבר לצורך בבגדי כהן הדיוט (כתונת, מגבעת, אבנט, מכנסיים), יש צורך בבגדי כהן גדול (ארבעת הנ"ל בשינויים קלים, ועוד מעיל, אפוד, חושן, ציץ) כדי שיהיה ציץ (יעוין לעיל, עמ' תסד-תסז), וכן כדי לעבוד עבודות שכשרות רק בכהן גדול.³²⁴ לאור זאת, יש לדון גם על בגדי כהן הדיוט וגם על בגדי כהן גדול.

ויעוין עוד במשך חכמה (בראשית לג, יח), אילת השחר (ויקרא כא, כא), רמב"ם (הלי ביאת המקדש ו, ג) ומעשי למלך (על הרמב"ם שם).

ויעוין עוד בתוסי' (בכורות לח, ב ד"ה וסימניך), ובשבט הלוי (ה, נא) כתב על דבריהם: 'נשארים התוסי' בספק, אם מום קבוע יכולה להרפא להיות נכשר על ידי מעשה אדם, אך באגרות משה (או"ח א, ח ד"ה אבל פשוט) כתב: 'ועיין במהרי"ט אלגזי דמסיק, דהתוסי' סברי לדינא עיקר, שנחשב רק מום עובר, ואף בדברי מלכיאל (ה, קלז ד"ה עכ"פ) הסתמך על דברי מהרי"ט"א. ויעוין עוד במה שדנו בדברי התוסי' בשואל ומשיב (מהד"ק ב, קמו סד"ה והנה בהא) ובבית שערים (יו"ד, שצח).

בספר שמחת מרדכי (עמ' רמד) הובא בשם הגר"ק שניתוח לשיפור הראייה הוא עצמו עושה את הכהן בעל מום, והמחבר עצמו (הערה רפג) תמה על כך. ושמא יש לחלק בין הניתוח שאליו התכוון הגר"ק ובין הניתוחים שנעשים כיום, שרק משפרים את הראייה ולא פוגמים בה, וצ"ע. ויעוין עוד בדברי הגר"ק בעניין כהן שזקנו מגולח (בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם 13 [טבת תשע"ה], חלק מעשה חושב סי' טו).

324. דהיינו עבודות יו"כ שנעשות בבגדי זהב. וצ"ע אם נדרשים בגדי זהב גם כדי לחנוך את הכהן גדול לצורך העבודות הנעשות בבגדי לבן, או שעבודתו בבגדי הלבן מחנכתו. ויעוין בזה בדרישת ציון וירושלים (מאמר ד), באבני הלבנון (עמ' ג-ד) ובמאמרו של הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 49). ויעוין עוד באבני הלבנון (שם), שדן אם תמידין של יו"כ כשרים בכהן הדיוט.

תעז

52. תכלת באבנט של כהן הדיוט ובבגדי כהן גדול

אי אפשר להכין אבנט ובגדים נוספים ללא תכלת, והתכלת אינה ידועה לנו. נחלקו תנאים³²⁵ בשאלה האם אבנטו של כהן הדיוט עשוי כלאים כאבנטו של כהן גדול, או שהוא עשוי בד לבן בלבד כשאר בגדי כהן הדיוט. לפי הבנת המשנה למלך ברמב"ם,³²⁶ ההכרעה להלכה היא שאבנט כהן הדיוט עשוי כלאים. בנוסף, בבגדי כהן גדול נעשה שימוש רב בתכלת. מכל עולה, שאובדן התכלת מעכב את חידוש העבודה.³²⁷

(א) התכלת ידועה לנו. כיום כבר ידוע מהי התכלת.³²⁸

התכלת אינה ידועה לנו בוודאות. הדבר עדיין אינו ידוע, ועכ"פ לא ברמת

וודאות מספקת כדי לעבוד במקדש.³²⁹

(ב) בתכלת שבמקדש החילוץ אינו מעכב. בשונה מתכלת של ציצית, תכלת

שבמקדש אינה צריכה להיעשות דווקא מהחילוץ.³³⁰

325. יומא (יב, ב).

326. הלי כלי המקדש (ח, א). לדעות אחרות ומשקלן ההלכתי, יעוין בתורת הבית (ח"ב יד, טז)..

327. רע"א בתשובתו הראשונה לרב קלישר (דרישת ציון עמ' 102-103; ובשו"ת רע"א מהד' מכוון המאור תשס"ה, ח"ה כתבים סי' מ עמ' צז ד"ה גס), דרישת ציון וירושלים (מאמר ג), עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' לו), מקדש מלך (פ"ח). ויעוין עוד במקורות שצוינו במשכן שילה (רפאל; עמ' תו-תז).

328. יעוין בהרחבה בספר משיכיר, שבו נאספו וקוטלגו חיבורים רבים מספור שעסקו בסוגיה זו, בין מתומכי הזיהוי ובין ממתנגדיו. ויעוין עוד בפרסומים המאוחרים לספר זה ולא נזכרו בו: טל חיים ציצית ותפילין (סי' ז) שמצדד בזיהוי, ולעומת זאת, מאמרו של הרב יצחק דביר (המעין 228 עמ' 30-40) המבאר את ההימנעות מהטלת תכלת בזה"ז, ויעוין עוד בתגובתי למאמרו (המעין 229 עמ' 82-84), ובתגובת הר"י דביר לדבריי (המעין 230 עמ' 100-101); ויעוין גם במאמרו של הרב יהושע ענבל (האוצר יא עמ' רעא-שיב), בתגובת הרב רועי זק (האוצר יב עמ' שסו-שעד), ובתגובת הרב ענבל לרב זק (האוצר יב עמ' שעה-שעו).

329. יעוין בהרחבה במקורות שנאספו בספר משיכיר, הנוכח בהערה הקודמת.

330. דרישת ציון (עמ' 110 ד"ה עוד), התעוררות תשובה (א, כט ד"ה הנה), הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 62), תורת הבית (ח"א ו, י; ח"ב יד, ה; ח"ג ד, לד ובפרט אות ז), ומקורות רבים שצוינו בספר המפתח (הלי כלי המקדש ח, יג) ובספר אלביש ישע (לרב משה שרם; עמ' 6 הערה כב). ויעוין עוד בעיר הקודש והמקדש (ה, עמ' מג-מו) שהאריך בזה, ונטה לדברי הדרישת ציון, אך לא החליט את הדברים.

החילוץ מעכב גם בתכלת שבמקדש. תכלת מן החילוץ מעכבת גם

בבגדי כהונה.³³¹

(ג) **האבנט אינו מוכרח לכלול תכלת, ודי בצמר לבן ופשתן.** הרמב"ם לא פסק שהאבנט עשוי מתכלת, אלא רק שעשוי מצמר ופשתן (בשונה משאר בגדי לבן שעשויים רק פשתן), ולעולם הצמר יכול להיות לבן.³³² ואף אם התכלת נצרכת באבנט, אין היא מעכבת.³³³

האבנט מוכרח לכלול תכלת. אין הבנה זו נכונה, ולעולם נדרש באבנט שילוב של תכלת וארגמן.³³⁴ וגם אם הבנה זו נכונה ברמב"ם, אין בזה כדי לבטל את הצורך לחשוש לדעה שלפיה יש צורך בתכלת וארגמן, ושלא כרמב"ם.³³⁵

(ד) **כשעובדים בטומאה ניתן לעבוד ללא תכלת, משום שאין איסור חל על איסור.** מכיוון שאסור לעבוד בטומאה והכהנים היום טמאי מתים, אזי אין איסור מחוסר בגדים חל על איסור טמא, ולכן ניתן לעבוד גם ללא התכלת.³³⁶

331. משנה למלך (הלי' כלי המקדש ח, יג) עבודה תמה (נו ע"ד - נט ע"ד; קח ע"ג - קט ע"א; קי ע"ב - קיא ע"ג), דרישת ציון וירושלים (מאמר ג; הובא בדרישת ציון עמ' 161-162), הגרי"א הרצוג (במכתבו שנדפס בעיר הקודש והמקדש ה, עמ' נו). ויעוין עוד בתורת הבית (ח"ב יא, ב; יז, ז) שהאריך בזה.

332. דרישת ציון (עמ' 107-110, וכן עמ' 116, עמ' 158-159 ועמ' 162, ושם הוסיף וחידש שהאמור בתוספתא שתכלת וארגמן מעכבים זה את זה הוא רק כשאפשר למצוא את שניהם. ויעו"ש במה שדן בדברי הר"ש סלנט בזה), התעוררות תשובה (א, כט ד"ה בקיצור), קרנות המזבח (עמ' מו-מט).

333. בית יצחק (יו"ד ב, פג, ד).

334. רע"א במכתבו השני לרב קלישר (דרישת ציון עמ' 114, ובשו"ת רע"א מהד' מכון המאור תשס"ה, ח"ה כתבים סי' מב עמ' קב-קג), הרב חיים מרדכי זילברמן (דרישת ציון עמ' 159-157), עבודה תמה (נג ע"ג - נו ע"ד), עיר הקודש והמקדש (ה, עמ' לט-מ). לדברי רע"א הסכים חתנו החת"ס, במכתבו שנדפס בדרישת ציון (עמ' 118). בנוסח המקביל שנדפס בשו"ת חת"ס (יו"ד, רלו; והובא בהערת המהדיר בדרישת ציון שם), לא מוזכר עניין התכלת והארגמן שמוזכר בנוסח שבדרישת ציון, יעו"ש.

335. דרישת ציון וירושלים (מאמר ג), עבודה תמה (נה ע"ג).

336. בית יצחק (יו"ד ב, פג, ד).

ד.א) היתר טומאה בציבור אינו 'איסור' לכאורה, יש מקום רב לומר שכאשר טומאה דחוייה בציבור, ממילא אין איסור טומאה, ולא חל הכלל שאין איסור חל על איסור.³³⁷

ד.ב) חסרון בגדי כהונה אינו 'איסור' אלא מצווה. לכאורה, חסרון בבגדי כהונה אינו רק איסור, אלא גם העדר יכולת לעבוד כהלכה. וייתכן שעל העדר יכולת לקיים מצווה כתיקונה, לא שייך לומר שהמצווה תתקיים שלא כתיקונה מכוח הכלל שאין איסור חל על איסור.³³⁸

53. ארגמן באבנט של כהן הדיוט ובגדי כהן גדול

אי אפשר להכין אבנט ובגדים נוספים ללא ארגמן, והארגמן אינו ידוע לנו. בדומה לתכלת הנ"ל, גם בנוגע לארגמן, אובדנו מעכב את היכולת לעשות אבנט לכהן הדיוט, וכן את בגדי הכהן הגדול שכללו ארגמן.³³⁹

א) הארגמן ידוע לנו. כיום כבר ידוע מהו הארגמן.³⁴⁰

ב) אין מקור טבעי מסוים שמעכב, והעיקר הוא הגוון. בדומה לתכלת, הארגמן אינו צריך להיעשות דווקא ממקור מסוים, אלא הכוונה לגוון.³⁴¹

ג) האבנט אינו מוכרח לכלול ארגמן, ודי בצמר לבן ופשתן בדומה לתכלת, הארגמן אינו נדרש באבנט של כהן הדיוט, ורק נדרש לשלב באבנט צמר ופשתים.³⁴²

337. לא מצאתי למי שכתב כן. יש להוסיף, שמדברי הבית יצחק משמע שלא היה משוכנע בדבריו בהחלטיות, וכלשונו: 'כן יש לומר קצת לחומר הנושא'. וזאת אף שהוא הביא בדבריו תימוכין ממחרש"ל ועוד להבנה שאומרים בזה אין איסור חל על איסור.

338. לא מצאתי למי שכתב כן. ויעוין עוד בתורת הבית (ח"ב א, ה) שהאריך לדון בחידושי הדרישת ציון שהתכלת אינה מעכבת, ושהחילזון אינו מעכב.

339. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מב).

340. יעוין בספר הארגמן.

341. משנה למלך (ה' כלי המקדש ח, יג) בדעת הרמב"ם, תורת הבית (ח"ב יד, ו; ח"ג ד, לה).

342. כנ"ל (הערה 332-333) בנוגע לתכלת, וכן כתב עוד הדרישת ציון (עמ' 111 סד"ה בעניין ועמ' 116) בנוגע לארגמן.

54. תולעת שני באבנט של כהן הדיוט ובבגדי כהן גדול
אי אפשר להכין אבנט ובגדים נוספים ללא תולעת שני, ותולעת שני אינה ידועה לנו. איננו יודעים להפיק את צבע תולעת השני.³⁴³
(א) **כיום התולעת ידועה.** כיום הדבר כבר ידוע.³⁴⁴
(ב) **התולעת אינה מעכבת.** תולעת שני אינה מעכבת, וניתן להשתמש במקורות צבע חלופיים.³⁴⁵

55. חסרון השמיר
חסרון השמיר מונע את עשיית החושן. חסרון תולעת השמיר מעכב את עשיית בגדי הכהונה, שכן נאמר שיש לסתת את אבני החושן³⁴⁶ באמצעות שמיר, והשמיר בטל מן העולם.³⁴⁷
(א) **הרמב"ם השמיט את הצורך בשמיר.** הרמב"ם השמיט את הדין שיש לסתת דווקא באמצעות שמיר, ונראה שלא קיבלו להלכה.³⁴⁸

343. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמי מב).

344. יעוין בספר בעקבות תולעת השני הארץ-ישראלית (עמר); וכן בספר תולעת השני – כרמיז וכרמל (מאת זכריה דורי; והוא גיליון ו' של קובץ צפיה); ויעוין עוד במאמרו של משה רענן: מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין – כרמיל, בפורטל הדף היומי.

345. תורת הבית (ח"ב יד, ז; ח"ג ד, לו).

346. וייתכן שגם את אבני המילואים (יעוין רמב"ן שמות כה, ז).

347. דרישת ציון וירושלים (מאמר ד), חתן סופר (על שו"ע או"ח, שער הקרבנות והכפרה, אות א סעיף ה-ו), משכן שילה (רפאל; עמי תז-תח).

348. קרן אורה (סוטה מח, ב ד"ה והרמב"ם ז"ל), שו"ת התעוררות תשובה (א, פז ד"ה אך, ויעוין עוד שם בסד"ה ראיתי, שהציע ביאור להשמטת השמיר ברמב"ם; ויעוין עוד בזה שם א, קפא ד"ה והנה), תורת הבית (ח"ג ד, מא, ה-ו). והשמטת השמיר ברמב"ם נזכרה גם במשכן שילה (שם). ויעוין עוד בביאור השמטה זו, בנושאי הכלים על הרמב"ם (הלי כלי המקדש ט, ז): מרכבת המשנה (חעלמא), מעשי למלך, ואחרונים נוספים שצוינו בספר המפתח (שם, במשנה למלך ד"ה ולא ידעתי).

(ב) אין דין בשמיר, אלא בביקוע שאינו פוגם, והדבר אפשרי במגוון דרכים. בתורה לא נאמר שצריך דווקא שמיר, ואף בדברי חז"ל לא נאמר כן, אלא נאמר³⁴⁹ שצריך ביקוע כזה שאינו פוגם כלל באבנים המתבקעות. ייתכן שכיום ניתן לבצע ביקוע כזה בדרכים טכנולוגיות שונות.³⁵⁰

(ג) השמיר אינו מעכב. חקיקת השמיר אינה מעכבת, ואם אין שמיר חוקקים באיזמל.³⁵¹ בנוסף, בבית שני לא היה שמיר, והדבר לא עיכב את עשיית החושן.³⁵²

(ד) ניתן לכתוב את שמות השבטים על ציפוי ולא בחקיקה באבנים עצמן. ניתן לכתוב את שמות השבטים על ציפוי שעל אבני החושן, ולא בחקיקה באבנים עצמן.³⁵³

יש הכרח לחקוק. כתיבה שאינה בחקיקה פסולה אף בדיעבד.³⁵⁴

56. מניין הנקבים בציץ

מחלוקת במניין הנקבים בציץ מונעת את עשייתו. אנו מנועים מעשיית ציץ בגלל מחלוקת הראשונים אם היו רק שני נקבים בצדדיו או גם נקב שלישי במרכזו למעלה.³⁵⁵

(א) עלינו להכריע במחלוקת. עלינו להכריע במחלוקת זו ובמחלוקות דומות.³⁵⁶

(ב) לא ברור שהדבר מעכב. לא ברור שעניין זה מעכב את כל כשרות הציץ.³⁵⁷

349. סוטה מח, ב.

350. טכנולוגיה אחת הוצעה במאמרו של זהר עמר (המעין 217 עמ' 58 הערה 102 וסביבתה = החן שבאבן, עמ' 299 הערה 107 וסביבתה).

351. יעוין באנציקלופדיה תלמודית (ערך אבני חשן ואפוד, הערה 48), ובדברי הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 53).

352. הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 52-53).

353. הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 53).

354. הרב הלל בן שלמה (מעלין בקודש טז עמ' 61-70; ויעוין עוד בדבריו שם יז עמ' 197-202).

355. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מ).

356. הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 45).

57. מקום הנחת הציץ

מחלוקת במקום הנחת הציץ מעכבת את לבישתו כהלכה. אנו מנועים מלבישת ציץ כהלכה, בגלל מחלוקת הראשונים אם מקום הנחתו הוא על המצח ממש או למעלה מן המצח במקום תפילין.³⁵⁸

(א) לרוב הראשונים מניחים על המצח. רוב הראשונים סברו שמניחים על המצח ממש.³⁵⁹

(ב) הנחת הציץ במקום הכשר לכל הדעות. שמא ניתן לצאת ידי כולם, אם מניחים חלק מהציץ על המצח וחלק ממנו על מקום תפילין.³⁶⁰

58. זיהוי אבני החושן

אי-ידיעת אבני החושן מעכבת את עשייתו. איננו יכולים להכין חושן, משום שלא ידוע לנו מהן אבני החושן.³⁶¹

(א) אבני החושן ידועות לנו. ניתן לזהות את אבני החושן.³⁶²

(ב) האבנים אינן מעכבות. האבנים המסוימות שהיו בחושן אינן מעכבות.³⁶³

59. צורת המעיל

מחלוקת בצורת המעיל מעכבת את עשייתו. איננו יכולים להכין מעיל, משום שהראשונים נחלקו בצורתו.³⁶⁴

357. תורת הבית (ח"ג ד, מ), הרב יוסף יחיאל אלבוים (המעין כו, ב עמ' 45).

358. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מא-מב). לדיונים נוספים ונרחבים במחלוקת הראשונים בזה, יעוין בספר לכבוד ולתפארת (עמ' סג-סד) ובספר אלביש ישע (שרם; עמ' 132 סעיף טז).

359. תורת הבית (ח"ב יד, ג; ח"ג ד, מא, א-ב).

360. לא מצאתי למי שכתב כן.

361. דרישת ציון וירושלים (מאמר ד), הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מב-מו).

362. יעוין בספר החן שבאבן (עמ' 67-151), ובמאמרו של הרב יהושע יצחק ינקלביץ (זיהוי אבני החושן על פי תרגום השבעים והתרגומים הארמיים, קובץ חצי גבורים – פליטת סופרים י [ניסן תשע"ז] עמ' תעח-תקמא).

363. תורת הבית (ח"ב יד, יא).

364. הרב אברהם יעקב זלזניק (מוריה קמט-קנ עמ' מב).

שמא המחלוקת אינה מעכבת. שמא אין במחלוקת הראשונים כדי לעכב את עשיית המעיל, והם מודים זה לזה לפחות בדיעבד.³⁶⁵

60. איסור כלאים בלבישת בגדי כהונה אם אין חובה להקריב מכיוון שבזמננו אין חובה להקריב, יש איסור כלאים בלבישת בגדי כהונה. הקרבה בזמן הזה אינה חובה אלא רשות, וממילא אין היתר ללבוש כלאים בבגדי כהונה.³⁶⁶

(א) יש חובה להקריב. הקרבה בזמן הזה היא חובה.³⁶⁷
(ב) די בכוונת מצווה להפקיע מאיסור כלאים. גם אם אינה חובה, מותר ללבוש כלאים בבגדי כהונה, משום שהכוונה למצווה ולא לאיסור כלאים.³⁶⁸
כוונת מצווה אינה מפקיעה מאיסור כלאים. כוונה זו אינה מפקיעה מאיסור כלאים.³⁶⁹

י. מומי בהמה

61. חוסר בקיאותנו במומי בהמה איננו בקיאים במומי בהמה, וממילא איננו יכולים לבקר כראוי ולדעת אם בהמותינו כשרות.³⁷⁰
(א) חילוק בין קביעה חיובית על קיום מום ובין שלילת מום. בשביל לקבוע שבהמה אינה בעלת מום, אין צורך באותה מומחיות הנדרשת כדי לקבוע שבהמה היא בעלת מום קבוע.³⁷¹

365. לא מצאתי למי שכתב כן.

366. אבני הלבנון (עמ' יז).

367. יעוין לעיל (סי' יב ועמ' תלד).

368. שו"ת מוהר"ץ חיות (סי' עו [=קונטרס עבודת המקדש] פ"ב), הובא ונידון באבני הלבנון (עמ' יז-כא). ויעוין עוד בשו"ת חת"ס (יו"ד, סט).

369. עבודה תמה (קטז ע"א).

370. יעוין בהערות הרב נבנצל לעיל (עמ' תיז). ויעוין עוד בתוסי' (בכורות לו, ב ד"ה פסק (ב)), שכתבו שבזה"ז אין מי שחשוב להתיר בכורות.

(ב) ייתכן שחוסר הבקיאות הוא מצב זמני עד שנלמד כראוי. צ"ע האם חוסר הבקיאות הוא עובדה קיימת ובלתי ניתנת לשינוי, או שמדובר בתוצאה על מיעוט העיסוק בלימוד עניינים אלו בעמקות ולהוראת הלכה.

371. האריך בזה הרב עזריה אריאל שליט"א, בספרו פרה אדומה כהלכתה. הספר עודנו בכתובים, ועתיד לראות אור בקרוב בע"ה (מהדורת ביקורת; שער ב סעיף יח, הערה 32).